

& Diakonie Parochie

Een uitgave
van het LKDB

Jaargang 25

Nummer 1

**Januari
2012**

Diaconale studies. *Diakonia in beweging.*

Diaconie als zelfvoltrekking van de kerk

“Diaconie is geloven en geloven is diaconie”

Harry Potter, Marlene Dietrich, Benedictus en chimpansees

Is hulp aan illegalen strafbaar?

Inhoud

Ter inleiding	1
Diaconie als zelfvoltrekking van de kerk	2
Inschakelen en opschakelen	6
Oecumenisch ja, maar helemaal katholiek?	8
Diaconie in beweging. Handboek Diaconiewetenschap	10
“Diaconie is geloven en geloven is diaconie”	12
Harry Potter, Marlene Dietrich, Benedictus en chimpansees	16
Over diaconie gedacht en gesproken	18
Armoede en nieuwe Solidariteit	20
De Troonrede 2011 en de Sociale Leer van de Kerk	22
Iedereen telt mee	24
Zilveren tijdschrift in 2012	26
Is hulp aan illegalen crimineel?	27
Vreemdelingenbewaring in Nederland zorgwekkend	29
Sociale Alliantie verweert zich en vernieuwt	31
SchuldHulpMaatje gaat verder in 2012	33
<i>Kerkvernieuwing ... een uitdaging</i> boekbespreking	35
<i>Uitbuiting aan de onderkant van de arbeidsmarkt</i> boekbespreking	36
<i>Zo wordt het spel gespeeld</i> boekbespreking	37
Agenda en weetjes	39
Cordaid Programma Nederland	40
Colofon	
Meditatief: <i>Hij wil ons als zijn bondgenoten</i>	

Redactioneel

Het tijdschrift *Diakonie & Parochie* gaat in op ontwikkelingen rond diaconie in parochies, Parochiële Caritas Instellingen en katholieke gemeenschappen. Inhoudelijke reflecties, beleidsmatige vergezichten, oogst van conferenties en werkdagen, concrete voorbeelden, interviews met mensen in de praktijk, recensies van relevante boeken vullen de pagina's. Het aantal pagina's per nummer bedraagt 40. Zo is *Diakonie & Parochie* een praktisch katholiek diaconaal tijdschrift. Voor redactionele contacten: crijns@ziggo.nl

Ter inleiding

Hub Crijns

Het Landelijk Katholiek Diaconaal Beraad is met ingang van dit jaar verblijd met de vijfentwintigste jaargang van het tijdschrift *Diakonie & Parochie*. De start ligt in het seizoen 1988-1989. Dr. Jan Zuidgeest, werkzaam bij het Katholiek Landelijk Verband Maatschappelijk Activeringswerk in Den Bosch, is de eindredacteur. Om het te vieren zult u in deze jaargang in elk nummer iets terugvinden over de zilveren jubilaris.

In het laatste kwartaal van 2012 verschenen stevige diaconale studies. Het onderzoek van Henk Meeuws *Diakonie. Van grondslagen-onderzoek tot een pleidooi voor een diaconale mystagogie* (Narratio 2011) bereikt inmiddels volop zijn lezers (m/v) en Henk heeft al de nodige inleidingen gehouden. In dit nummer leest u enkele bijdragen over dit belangrijke boek.

Diakonie in beweging. Handboek Diaconiewetenschap (uitgeverij Kok samen met landelijk bureau DISK, 2011) is begin december gepresenteerd. De auteurs gaan uitgebreid in op de bijbelse en historische bronnen en verkennen de diaconale agenda vanuit de hedendaagse context. In dit nummer leest u mee rond de oogst van de presentatie, die op 2 december heeft plaatsgevonden. Hopelijk maakt het u nieuwsgierig naar meer. Beide boeken zijn te bestellen bij landelijk bureau DISK. Voor verdere gegevens kijk u op www.disk-arbeidspastoraat.nl en natuurlijk op www.rkdiaconie.nl.

Natuurlijk is er veel gedaan, gesproken en gedacht in het afgelopen kwartaal rond diaconie. De redactie heeft voor u enkele interessante activiteiten uitgekozen en in het blikveld van uw leeslust gezet. Armoede komt in beeld en de gevolgen van de herziening

van de sociale zekerheid en de bezuinigingen zullen aan de toename bijdragen. Het grote oog van de mediawereld is niet gevallen op de herziening van de Vreemdelingenwet 2000 met het Wetsvoorstel Implementatie terugkeerrichtlijn (2008/115/EG). Het debat gaat erover of het verblijf in Nederland van mensen zonder geldige papieren of verblijfsvergunning legaal is en of hulp aan deze ongedocumenteerden crimineel en dus strafbaar is. De scherpe kant is er een beetje afgehaald. Maar u leest hoe de Vreemdelingenwet is aangescherpt doordat de Tweede en Eerste Kamer het Wetsvoorstel hebben aanvaard. Hulp aan illegalen is niet crimineel, maar wel een overtreding en als zodanig strafbaar. De exacte gevolgen van het inreisverbod en de strafbaarstelling daarvan zijn nog uit te zoeken. Wat de praktijk is van de huidige vreemdelingenbewaring leest u ook. Zorgwekkende signalen zijn het.

De gehele vorige jaargang van *Diakonie & Parochie* werd door u gewaardeerd. De redactie mocht netto 123 nieuwe abonnees noteren. Dit jaar is zoals eerder aangekondigd de prijs van de jaargang opgetrokken naar 20 euro (inclusief portokosten). Elk boekje kost dus 5 euro en voor dat bedrag heeft u een schat aan informatie in handen. Het LKDB doet zijn best om bij de actualiteit te blijven. Voor al uw reacties en meningen kunt u terecht bij eindredacteur Hub Crijns. Adres: crijns@ziggo.nl.

Diaconie is zelfvoltrekking van de kerk

Erik Borgman is hoogleraar theologie aan de Tilburg School of Humanities, Department of Culture Studies

Ik vind het boek *Diaconie in beweging* heel goed, omdat het niet doet wat het wilde doen. Het is namelijk géén handboek en het is géén introductie in de diaconiewetenschap. Juist daarom is het een fantastisch boek.

Een goed leerboek

Dit is meer dan een retorisch grapje. Er zit wat mij betreft een probleem in de neiging een veld helder te definiëren en precies te willen categoriseren wat erop gebeurt. Dit probleem drukt zich uit in het idee van handboeken. Ik voor mij vind handboeken dodelijk vervelend. Ik lees ze nooit, ik gebruik ze: zoek er iets op, kijk er eens doorheen en leg ze weer weg. Dat komt omdat er geen leven in is. Ze zijn het resultaat van een levend proces, maar de inhoud van een handboek staat stil en leeft niet meer. Echte handboeken zijn resultaatboeken en dit is geen resultaatboek. Het is een leerboek,

In discussie met Jozef Wissink en Erik Borgman
[Foto: Peter de Bie]

Naakten kleden

zoals Ellen Hogema eerder gezegd heeft, en daarom is het een goed boek. Omdat het ons iets leert, niet door het resultaat van een proces te presenteren, maar door ons te laten meedenken en meedoen met dat proces. De feitelijke situatie is niet alleen dat het begrijpen van de diaconie niet afgerond is, maar ook dat we moeten meedenken en meedoen om de diaconie goed in beeld te krijgen. Het hoort principieel bij de situatie van diaconie.

Werken van barmhartigheid

Laten we eens kijken naar twee beelden uit de serie *Werken van Barmhartigheid* die in het boek is afgebeeld. Ik wijs naar de afbeelding van 'De Naakten kleden' en

van 'De hongerigen voeden'. Beide afbeeldingen van een werk van barmhartigheid zijn ook liturgische afbeeldingen. 'De naakten kleden' is tegelijk een afbeelding van de doop. 'De hongerigen voeden' is tegelijk het verhaal van de leerlingen die naar Emmaüs liepen en nu, met de onbekende metgezel, aan tafel zitten: diaconie is dus ook de eucharistie. Ik denk dat hier een samenhang wordt verbeeld die fundamenteel hoort bij wat diaconie doet en is. Het gaat om een intrinsieke samenhang. Dus niet: er is diaconie, en daarnaast is liturgie, en daarnaast is prediking en die samen vormen de taken van de kerk. Nee, intrinsiek horen al deze dingen samen, of zoals Dick Schoon het vanmorgen zei: "Er is maar één ambt in de kerk en daar horen deze drie

aspecten bij". Dat is volgens mij fundamenteel voor de beweging die wij moeten maken als we diaconie willen begrijpen: diaconie is een aspect van wat gezien vanuit een andere invalshoek liturgie is, en vanuit weer een andere pastoraat of gemeenschapsopbouw. Het gaat om aspecten van hetzelfde.

Publieke theologie

Ik probeer in mijn werk als theoloog voortdurend te laten zien dat het christelijk geloof ook maatschappelijk gezien iets te betekenen heeft. Niet alleen maar om gelovigen tot maatschappelijk handelen te bewegen, maar intrinsiek: geloof en theologie hebben iets te zeggen over wat er in de samenleving aan de hand is. Ik noem dat met anderen 'publieke theologie'. Ik vond het mooi te zien dat *Diaconie in beweging* deze theologie niet alleen beschouwt als een ander, belangrijk aspect van de kerk naast diaconie, maar als een diaconaal relevante theologie. Ik herken mij daarin, mijn theologie is een dienst aan de samenleving. Maar op het moment dat je zegt dat een theologisch spreken over de wereld een diaconale betekenis heeft zeg je dat de definitie van diaconie, zoals die in het dit boek gebruikt wordt, niet helemaal klopt.

Als definitie van diaconie wordt ook in *Diaconie in beweging* gebruikt:

'Het handelen vanuit en door kerken en andere door het evangelie geïnspireerde groepen en bewegingen dat gericht is op het voorkómen, opheffen, verminderen dan wel mee uithouden van lijden en maatschappelijke nood van individuen en van groepen mensen en op het scheppen van rechtvaardige verhoudingen in kerk en samenleving.' (Crijns H., e.a., *Diaconie in beweging - handboek diaconiewetenschap*, 2011, 12)

Ten eerste is diaconie dan niet alleen handelen, het is ook denken, in een samenhang plaatsen, zaken op een bepaalde manier in beeld brengen. Ten tweede is diaconie dan blijkbaar niet alleen iets dat plaatsvindt vanuit kerken en andere door het evangelie geïnspireerde groepen en bewegingen. Mijn theologiebeoefening vindt plaats aan de universiteit en wordt – God zij dank – dus nog steeds door de Nederlandse overheid betaald. Zij vindt plaats in en ten dienste van de publieke ruimte. Diaconie is dan ten derde ook niet zomaar alleen gericht op – zoals *Diaconie in beweging* stelt – het voorkómen, opheffen, verminderen dan wel uithouden van lijden en sociaal-maatschappelijke nood van individuen en van groepen mensen. Zeker, zinvol spreken over problematische situaties kan mensen wel degelijk helpen

om zich minder geïsoleerd te voelen en in zover hun nood en lijden verlichten. Dit begrijpen is existentieel gesproken vaak te zien als een mee uithouden van dat lijden. Maar het maakt duidelijk dat diaconie niet alleen maar of in de eerste plaats instrumenteel te begrijpen valt. Theologie draagt mede bij aan rechtvaardige verhoudingen door de vraag op de agenda te houden wat theologisch gesproken met recht 'rechtvaardige verhoudingen' kunnen worden genoemd. Dat de definitie van diaconie in *Diaconie in beweging* niet volledig is, wordt voor een goede lezer ook in het boek gaandeweg erkend.

De 'Collins-discussie'

Zij is ook vandaag al langsgelopen: de discussie over de studies van John Collins. Het is een gecompliceerde discussie met allerlei lagen en – hoewel ik niemand wil ontmoedigen – ook in *Diaconie in beweging* wordt het niet een duidelijk gestructureerd debat. De

Hongerigen voeden

discussie komt op een paar plaatsen in het boek terug. Uiteindelijk levert dat wel iets op, maar de lezer moet er wel voor werken.

Ik probeer toch een soort samenvatting te formuleren. Collins heeft laten zien dat de betekenis van de *diakon*-woorden in het Nieuwe Testament vooral verbindend is.

Misschien is de conclusie wel dat *diakonie* vertaald moet worden met 'dienst' (aan de wereld). In het woord 'dienst' zit zowel iets zelfbewust – ik doe iets belangrijks – als iets zelfvergetens – belangrijk voor de ander –, er zit zowel een aspect van representatie in – in naam van en gezonden door Jezus Christus – als een aspect van gerichtheid op wat hier en nu concreet nodig blijkt. Hoe deze aspecten zich tot elkaar verhouden en welke activiteiten in welke zin

als 'dienst' worden verstaan, zou ik zien als een open vraag die samenhangt met de visie op de evangelische boodschap, de religieuze betekenis van de eigentijdse wereld en de verhouding tussen Christus' uitspraken 'dit is mijn lichaam' en 'wie één kind bij zich ontvangt in mijn naam, ontvangt Mij'. Collins laat zien dat aan 'diakonie' niet een specifiekere betekenis kan worden toegekend dan 'dienst'. En dat heel veel dingen in de kerk zich aanbieden als dienst: prediking bijvoorbeeld, en liturgie of *eredienst*. Ik kan de technische details van Collins' onderzoek niet goed controleren, maar intuïtief zou ik zeggen dat dit wel klopt. Je kunt dus niet op basis van een specifieke woordbetekenis onderscheid maken tussen de verschillende diensten. De verhouding ertussen hangt samen wat we verder vinden over de kerk en haar taak. Het maakt bijvoorbeeld nogal uit hoe je naar de taak van de kerk en hoe je naar prediking kijkt voor hoe je meent dat andere praktijken in de kerk met deze prediking samenhangen. Als wij bijvoorbeeld willen begrijpen waarom – om bij Roel Kuiper aan te sluiten – het voor kerken van belang is om

met de ambtenaar van de gemeente aan tafel te gaan zitten, is tegelijkertijd de vraag aan de orde wat eigenlijk de zending van de kerk is. Wat is het evangelie? Wat doen we eigenlijk als kerk en waarom is dit van belang? Wat heeft dit te maken met het publieke domein, waarop de gemeente actief is? Dat allemaal

zijn vragen wanneer je met de burgerlijke gemeente over samenwerking op diaconaal gebied overlegt.

Diakonie is zelfvol-trekking van de kerk

Bij dit alles is het voor mij van fundamenteel belang het kerkelijk handelen als één te zien. Ik sluit hier aan bij hetgeen bisschop Schoon eerder zei: "Er is maar één ambt". Mijn stelling is: er is maar één zending van de Kerk. Deze eenheid is wezenlijk en het is geen eenheid als een

touwtje om verschillende activiteiten heen, in de zin van: 'uiteindelijk worden ze vanuit eenzelfde punt bestuurd' of 'uiteindelijk zijn ze op hetzelfde doel uit'. Specialisering op de wijze waarop wij daar in de Westerse samenleving over zijn gaan nadenken is soms nodig, maar is tegelijkertijd een bedreiging. Voor je het weet denk je verkokerd. Ik zie dat echt als een gevaar van deze tijd en meen dat we de dingen juist weer bij elkaar moeten denken. Dat betekent voor mij dat diakonie altijd en intrinsiek verbonden is met de andere twee aspecten van kerk-zijn: verkondiging en liturgie.

Wat betekent dit? Om het uit te leggen kijk ik naar de gelijkenis van het Laatste Oordeel (Mattheüs 25, 31-46) waar het verhaal van de Werken van Barmhartigheid op gebaseerd is. In dat verhaal kun je volgens mij heel goed zien dat het bij deze werken, dat het bij diakonie niet een kwestie is van een opdracht uitvoeren, maar ook van de werkelijkheid op een bepaalde manier zien en God op een bepaalde manier aan het werk zien. Diakonie is geen uitvloeisel van geloof, diakonie is het geloof in een concrete gestalte.

Zieken bezoeken

Iemand heeft honger en uit dat feit zelf spreekt de Mensenzoon, dat is de stelling. Iemand die dat ziet en daarop ingaat door de nood te lenigen verkondigt daarmee de Mensenzoon in de honger als vraag om eten. De verkondiging zit dus in de diakonie. Zeker, dat moet geëxpliciteerd worden, maar het is *explicitering*, wat *uitgelegd* wordt zit er al in. En wat er gebeurt, is natuurlijk liturgie: de dienst aan de verborgen Mensenzoon. Dit is de intrinsieke samenhang van de zending van de Kerk. Je kunt op allerlei manieren en via allerlei aspecten uit Bijbel en traditie laten zien dat liturgie, prediking en diakonie altijd *tegelijkertijd* aan de orde is.

Ik meen dat we naar een sacramentele opvatting van diaconaat of diakonie zouden moeten. Uiteindelijk is diakonie eredienst: ze laat zien dat de Mensenzoon in de wereld aanwezig is door te handelen. Daarom is de diakonie uiteindelijk fundamenteel voor de kerk. Niet omdat we nu eenmaal ook moeten laten zien wat we geloven – al moet dat natuurlijk wel. Wie zegt te geloven dat God Liefde is, maar geen Liefde kan opbrengen, die is niet consistent. Maar uiteindelijk is het punt dat er maar één eredienst is, en dat is de eredienst aan de ene Mensenzoon die verkondigde en zijn aanwezigheid heeft nagelaten in brood en wijn en in de honger van de hongerigen en de eenzaamheid van de gevangenen.

De praktijk

Als je op deze manier over diakonie nadenkt, kom je in ieder geval dichtbij de feitelijke praktijk. Desgevraagd antwoorden mensen

die diaconaal actief zijn dat het hen gaat om hulp aan concrete mensen met concrete problemen. Het gaat om deze zieke, deze naakte, deze hongerige, etc. Tegelijkertijd brengt deze benadering je bij de theologie in zijn geheel: het voeden van hem of haar, verkondigt de liefde van de God van de kosmos en brengt hem de eer die hem toekomt. Zeker, de diakonie is een eigen aspect van het gelovig zijn en ja, het heeft zin om daar op te focussen. Maar maak het niet tot een eigen vak. De praktische theologie is tot een eigen vak gemaakt en de ontwikkelingen daarna

hebben uitgewezen dat dit niet bepaald gunstig is gebleken voor de praktische theologie en de rest van de theologie. De dogmatiek is tot een eigen vak gemaakt en dat is niet gunstig geweest voor de dogmatiek en de rest van de theologie. Het lijkt er soms op of de disciplinaire logica van de theologie de incarnatie weer ongedaan probeert te maken! De zaken bij elkaar houden is volgens mij van fundamenteel belang. Dienst aan de hongerigen, de dorstigen, etc. (diakonie)

is intrinsiek tegelijkertijd eredienst (liturgie) en verkondiging (prediking). Voor wie het iets zegt: het lijkt op hetgeen klassiek gezegd wordt over het handelen van de goddelijke Personen van de Triniteit: liturgie, missionaire verkondiging en dienstbaar handelen aan de wereld zijn onafscheidelijk (sunt *indivisia*). Ze zijn aspecten van elkaar, waarbij het zwaartepunt verschillend kan liggen.

Doden begraven

Op 3 december is het handboek diaconiewetenschap *Diakonie in beweging* gepresenteerd. verschillende sprekers gaven een eerste commentaar op het boek en dit nummer van *Diakonie & Parochie* opent met een samenvatting van deze commentaren. *Diakonie in beweging* kost € 34,90 (incl. portokosten) en is te bestellen bij www.disk-arbeidspastoraat.nl. Het verslagboek van de presentatie is daar ook te downloaden.

Inschakelen en opschakelen

Prof. dr. Roel Kuiper is hoogleraar Christelijke Filosofie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en voorzitter van de ChristenUnie-fractie in de Eerste Kamer der Staten-Generaal.

Met interesse heb ik de discussie gelezen over de nieuwe interpretaties van het begrip 'diakonia'. Het woord 'dienen' en 'dienstbaarheid' zijn kernwoorden die de houding van christenen en ook kerkelijk leiders typeren. Ik heb voor de ChristenUnie een aantal publicaties verzorgd waarin dit begrip centraal stond: *Dienstbare overheid* (2003), *Dienstbare samenleving* (2001) en recent: *Dienstbare Politiek* (2011).

Uitgangspunt was voor mij wat Jezus zegt bij het laatste avondmaal als er een twist uitbreekt onder zijn leerlingen over wie de meester van hen is. 'De belangrijkste van jullie moet de minste worden en de leider de dienaar' (Lucas 22: 25-26). Dit wordt gezegd tegen leerlingen die straks apostelen zijn en derhalve leiders. Het gaat niet om een les in wat zij moeten doen - of dienen nederig is of niet - maar om een houding, misschien beter nog een besef dat de uiteindelijke macht niet hun bezit is of bij hen ligt. Zij treden niet op in eigen naam, maar als vertegenwoordigers van een macht die veel groter is dan zijzelf zijn. Dat zet leiders op hun plaats. Alleen wie zo dient is in het Koninkrijk van God ingeschakeld.

Roel Kuiper schakelt in en op
[Foto: Peter de Bie]

Ik kan mij niet mengen in de discussies over het begrip 'diakonia', zoals die door de exegeet John Collins zijn aangezwengeld. Mijns inziens worden er in het boek uiteindelijk belangrijke afwegingen gemaakt door Miedema, Wissink en Noordegraaf, waar ik het ook mee eens ben. Ook al zou 'diakonia' vooral wijzen op een bemiddelende rol, dan nog heft dit de roeping van de kerk om er te zijn voor de wereld en haar nood niet op, zo vat ik maar even samen.

Ik voeg hier twee opmerkingen aan toe. In de eerste plaats: tel uit je winst: de door Collins aangedragen nieuwe connotaties - relaties leggen, bemiddelen, een go-between-zijn - verbreden het belang van het diaconaat juist. Het diaconaat wordt netwerken en pleitbezorger naast helpen en zorgen. De laatste jaren is er veel aandacht voor de rol van de kerk in de lokale samenleving. Het diaconaat kwam aan tafel te zitten bij de overheid en welzijnsorganisaties om over onder meer opvang- en armoedebeleid te spreken. Sommigen diakenen vroegen zich af of dit nu wel hun taak was. Wanneer diaconaal werk inderdaad ziet op een bemiddelende rol in de bredere gemeenschap om de kerk heen, dan helpt de nieuwe interpretatie om daar zicht op te krijgen.

In de tweede plaats: het blijft zo dat, hoe men ook aankijkt tegen het werk dat wordt aangeduid met het begrip *diakonia* - zorg of bemiddeling - degene die het werk doet blijft een gezondene. Hij definieert zichzelf als gezant van het Koninkrijk van God. Hij of zij is ingeschakeld in een groot

werk, waartoe ook het goede zoeken voor alle mensen, het omzien naar mensen in hun lijden, armoede en druk, de liefde tot de naaste gerekend moet worden. Maakt het dan heel veel uit wie welk werk doet in welke functie? Het belangrijkste is ingeschakeld te zijn in het Koninkrijk van God. Via het diaconaat worden mensen betrokken op de werkelijkheid van het Koninkrijk van God. Zij worden binnen de gemeenschap getrokken en ingeschakeld.

Onze wereld en wij

Snelle verandering is een kenmerk van onze tijd. We leven in een tijd van 'transformatie'.

Onze wereld krijgt op nieuw vorm door processen van individualisering en globalisering. Veel oude verbanden brokkelen af, dikwijls komen daar geen nieuwe voor in de plaats. Ik heb in mijn boek *Moreel Kapitaal* (2008) onze samenleving gekenschetst als een 'onthechttings-samenleving'. Dat wat zou moeten hechten, laat los. In oude volkswijken wonen veel mensen zonder enig verband met elkaar.

In Vogelaarwijken wordt aan inwoners gevraagd met plannen en initiatieven te komen voor de buurt. Soms komt er geen enkel antwoord. Mensen op dergelijke plekken zijn niet met de buurt bezig, maar met overleven. Het proces dat zich voordoet is wel geduid met de begrippen 'disembedding' en 're-embedding'. We worden uit onze beddingen getrokken en weer in andere teruggebracht, die de lossere structuur hebben van een netwerk. Er is een opgave in onze tijd opnieuw structuur en geborgenheid aan te brengen in het leven van onszelf en van mensen die daartoe niet meer in staat zijn.

Opschakelen

Na het inschakelen dan nu het opschakelen. Kerken zijn gewend geraakt aan bestaan dat was aangepast aan de condities van de verzorgingsstaat. De overheid had de zorg voor zieken, ouderen en armen overgenomen.

Kerken hadden zich toegelegd op het lenigen van nood in de marge van deze massieve rol van de staat. Het diaconaat was zich gaan richten op verre naasten. Maar kerken die niet diaconaal in de samenleving staan, gaan op den duur een bepaald elan missen. Zij raken eenzijdig gericht op interne vraagstukken en worden passief in hun opstelling naar hen die buiten staan. Nu de verzorgingsstaat terugtreedt, is het weer zaak dat de kerk opschakelt. Ze krijgt alle kansen, zoals de praktijk na de

invoering van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (Wmo) ook heeft laten zien. Teveel kerken vallen echter terug in oude reflexen en in een passieve opstelling. Het is juist de gerichtheid op de wereld die leven in de kerk brengt. Een diaconale opstelling kost in termen van inspanning, tijd en strijd. De vroege kerk won aanzien door het barmhertigheidswerk dat zij deed in de samenleving. Christenen deden werk dat niemand anders wilde doen. Zij zagen om naar zieken en begroeven de doden. Zij noemden dit werk 'caritas'.

Ook nu is er werk te doen dat niemand graag wil doen. Het is het werk in volkswijken en onder prostituees en vereenzamende mensen. De werken van barmhertigheid - getekend in Mattheus 25 - vragen om een identificatie met mensen die niets meer te geven hebben. Nu deze mensen buiten de beschermende kaders van de verzorgingsstaat vallen, is er opnieuw een taak voor de kerk. Het vergt een proces van opschakelen, waarbij de eerste fase is dat er in kerken een gesprek ontstaat over gemeente-diaconaat en ieders gaven daarin. Vervolgens gaat het om de vormgeving van nieuwe vormen van lokaal diaconaat. Dit boek *Diakonie in beweging* zou m.i. opgevolgd moeten worden door een praktijkboek waarin beschreven wordt hoe dit opschakelen in zijn werk gaat.

Dorstigen laven

Oecumenisch ja, maar helemaal katholiek?

De diaconale
bisschop van
Haarlem aan het
woord
[Foto: Peter de Bie]

Dr. Dick Schoon is bisschop van Haarlem Oud-Katholieke kerk

Van harte feliciteer ik u, redactie, en ons, de lezers, met het verschijnen van dit nieuwe handboek diaconiewetenschap. In de inleiding op het eerste deel wordt aangegeven op welke punten Diaconie in beweging verschilt van Barmhartigheid en gerechtigheid.

Het zijn er vijf: meer aandacht voor de rooms-katholieke traditie; een sterkere bijbelse grondslag; aandacht voor de hedendaagse context van globalisering en migratie; aandacht voor het lijden, persoonlijk en collectief; en tenslotte methodologische vragen inzake het onderzoeksgebied van de diaconiewetenschap. Aan deze vijf aspecten wordt recht gedaan in de twee delen waaruit het boek bestaat: een eerste deel met een herbezinning op bijbelse grondmotieven en een historische beschrijving van diaconaat en armenzorg; en een tweede deel met een analyse van moderne verschijnselen als globalisering en migratie en hun effecten op diaconie. Meer concrete diaconale werkterreinen heeft de redactie bewaard voor een verdere uitwerking in een vervolgvitave.

Eerste kritiekpunt: helaas geen Hebreeuwse teksten

In het deel over de bijbelse grondslagen van *diaconia* ontbreekt helaas een bespreking van wat Jozef Wissink noemt 'inspirende teksten uit de Hebreeuwse bijbel'. Als Amsterdamse leerling van Karel Deurloo vind ik dit erg jammer, omdat die teksten de basis vormen van de doorwerking in zowel de Septuaginta als het Nieuwe Testament. Het grote gebod om de Heer God lief te hebben en het tweede, daaraan gelijk, om je naaste lief te hebben als jezelf, zijn immers directe

verwijzingen naar heel Tenach, waar de eredienst aan de Heer God altijd zijn onmiddellijke parallel heeft in de dienst aan de naaste. Het dienstwerk van Jezus de Christus is niet anders dan de radicale invulling van dit grote gebod, dat model staat voor de apostolische zending van zijn leerlingen in alle tijden.

Tweede kritiekpunt: de hele katholieke traditie?

De redactie stelt dat ze een beschrijving heeft opgenomen van de 'hele rooms-katholieke traditie'. Tja, als oud-katholiek heb ik natuurlijk direct in het register opgezocht waar mijn kerk ter sprake komt - maar helaas: 'oud-katholiek' en 'Oud-Katholieke Kerk' ontbreken. Met de zoekfunctie van de computer kwam ik het woord toch één keer in de tekst tegen: op p. 132 verwijst Hans Wijngaards in zijn bijdrage over *Vrouwelijke diakens in de vroege kerk* naar de dissertatie van Dorothea Reininger, waarin gesteld wordt dat de Oud-Katholieke kerk het diaconessenambt weer zou hebben ingevoerd. Wie de Oud-Katholieke Kerk een beetje kent, weet dat die niet zo op de invoering van de nieuwe zaken is. Zij beriep zich in de 19de eeuw tegen de toenmalige vernieuwingen in de Rooms-Katholieke Kerk juist op Vincentius van Lerins, een 5de eeuwse Zuid-Franse monnik, die als criterium voor katholiek stelde: 'datgene wat altijd, overal en door iedereen geloofd is'. En omdat de 19de eeuwse dogma's van de Onbevleete Ontvangenis van de maagd Maria en de persoonlijke onfeilbaarheid van de paus of dienst universele jurisdictie primaat niet altijd, overal en door iedereen waren geloofd, golden die als ontoelaatbare vernieuwingen, waartegen diegenen die vasthielden aan de oude katholieke geloofsleer zich verzetten.

De herinvoering van de diaconessenambt is een misvatting. De meeste - maar niet alle - oud-katholieke kerken hebben het drievoudig apostolisch ambt van bisschop, priester en diaken - het éne ambt dus dat vanaf de eerste eeuwen in de kerkelijke traditie kan worden aangewezen - opengesteld voor vrouwen. Inderdaad was er kort sprake van een afzonderlijk diakenambt voor vrouwen, om tegemoet te komen aan hen die tégen de toelating van vrouwen tot het apostolische ambt waren. Maar verschillende landelijke synodes, o.a. die van de Nederlandse kerk, keerden zich tegen deze schijnoplossing en wilden het ambt zuiver houden: men stond voor de keuze ofwel vrouwen toe te laten tot het totale ambt in de zuivere apostolische traditie, ofwel hen niet toe te laten; maar men wilde geen afzonderlijk ambt voor vrouwen alleen.

De gestalte van de kerk: getuigenis, liturgie en diaconie

Waarom herinner ik aan deze toch wat binnenkerkelijke discussie? Omdat daarin een belangrijk aspect van de oud-katholieke visie op diaconaat naar voren komt, namelijk de verbinding van de eredienst en de dienstbaarheid. Zo wordt in het in het jaar 2000 verschenen Statuut van de Internationale Oud-Katholieke Bisschoppenconferentie (IBK) gesteld: 'Iedere lokale kerk is het lichaam van Christus, waarin zij die gedoopt en gevormd zijn in de naam van de drieëne God en steeds weer worden verenigd in de Eucharistie, door de verschillende gaven van de Heilige Geest worden geroepen, gemachtigd en geheiligd tot het leiden van een veelzijdig gemeenschappelijk leven in *martyria*, *leitourgia* en *diaconia*.' (Urs von Arx und Maja Weyermann, eds., *Statut der Internationale Altkatholischen Bischofskonferenz* (IBK), uitgave in vijf talen, Beiheft zu IKZ 91, 2001, punt 3.3 pag. 45.) In de drieslag getuigenis, liturgie en diaconie verwerkelijk de kerk zichzelf als het ware,

geleid door Gods heilige Geest, en zonder een van die drie aspecten verwerkelijk zij zich niet genoeg naar de gaven die haar verleend zijn.

Diaconie in de oud-katholieke traditie

Ook de Oud-Katholieke Kerk moet eigen wegen zoeken om haar roeping als diaconale gemeenschap gestalte te geven. Waar zij tot voor kort vooral een liturgische gemeenschap was, die uitblonk in een klasie en toch altijd actuele viering van de eredienst, heeft in recentere tijden ook het diaconale aspect van het kerk-zijn nieuwe impulsen gekregen. Zo werd er vorig jaar een overeenkomst gesloten met het anglicaanse

bisdom in Europa om het luchthavenpastoraat op Schiphol tot een gemeenschappelijke onderneming te maken. De oud-katholieken beschouwen deze pastorale voorziening als een vorm van diaconaat omdat er strikt genomen niet wordt gebouwd aan een gemeente of parochie, maar louter dienstverlening is aan gestrande reizigers of personeel op de luchthaven. Op soortgelijke wijze kreeg de pastoor van Rotterdam tijd en ruimte om in de buurt rond te

wandelen en zijn diensten aan te bieden aan wie daar gebruik van wil maken. En in Leiden werd de pastoor deels vrijgesteld om zich te richten op dak- en thuislozen. Als je bedenkt, dat de gehele Oud-Katholieke Kerk slechts zo'n twintig formatieplaatsen telt, is met de drie genoemde pastorale voorzieningen een respectabel aandeel aan diaconaat gewijd. Daarnaast zijn er in alle parochies in projecten die zich richten op het lenigen van de nood van naasten, of dit nu medeparochianen zijn of mensen buiten de eigen kerkgemeenschap. En een tweetal landelijke organisaties richt zich op missie en diaconaat in binnen- en buitenland.

Dorstigen laven

Diaconie in beweging

Handboek diaconiewetenschap

Ellen Hogema is coördinator van Solidair Groningen-Drenthe.

Herman Noordegraaf is bijzonder hoogleraar diakonaat aan de

Protestantse Theologische Universiteit. Beiden zijn lid van de redactie.

Op 2 december vond de presentatie plaats van *Diaconie in beweging* Handboek diaconiewetenschap. Aan dit kloekke werk van meer dan 450 bladzijden werkte een brede keur van auteurs uit diverse dwarslagen van de christenheid mee: reformatoisch, oecumenisch, rooms-katholiek en evangelicaal.

Daarmee is het een interkerkelijk boek geworden, dat de mogelijkheid biedt om verschillen en overeenkomsten in diaconaat (rooms-katholieke term 'diaconie') te zien. Het bevat bijdragen over de bijbelse wortels met aandacht voor het vroeg jodendom, dat ook allerlei vormen van zorg voor de naaste in de organisatie van de geloofsgemeenschap had opgenomen. Hierop bouwde de vroeg-christelijke gemeente in haar diaconaat op voort.

Vervolgens komt het diaconaat in diverse kerkelijke tradities aan de orde: de Rooms-Katholieke kerk, protestantse kerken en in de evangelisch-charismatische traditie. Ten slotte wordt ingegaan op diaconaat in de context van hedendaagse ontwikkelingen als globalisering, een veranderende verzorgingsstaat en migratie.

Vast onderdeel van de kerk in brede verscheidenheid

Uit de bijdragen valt op te maken dat activiteiten ten dienste van armen en andere mensen in nood vanaf het begin van de christelijke gemeente een onlosmakelijk onderdeel van haar

functioneren was. In de loop van de geschiedenis is er een brede verscheidenheid te zien aan personen en groepen die zich in het bijzonder daarvoor inzetten: diakenen, diaconessen en diaconen, kloosters, congregaties, ordes, met kerken verbonden organisaties op het terrein van hulpverlening, zorg en welzijn, beroepskrachten, 'gewone' gemeentelieden en zo is er nog meer te noemen.

De plaats van het diaconaat in de kerkelijke structuur varieert. Opvallend is daarbij dat het diaconaat vaak onderaan in de kerkelijke bestuurlijke structuur is geplaatst en dat het ambt van diaken dus het laagste ambt is en meer dan eens een zogeheten doorgangsambt: men begint er, maar stroomt door naar het hogere ambt van priester en sommigen worden ook nog bisschop. De structuur die

we in een deel van het gereformeerd protestantisme vinden is in de wereldgemeenschap van kerken bezien vrij uitzonderlijk: het ambt van diaken is gelijkwaardig aan de andere ambten, dat van predikant en ouderling. De diakenen hebben een eigen orgaan binnen de kerkelijke structuur, de diaconie die rechtspersoonlijkheid heeft en dus eigen gelden kan beheren. De diakenen hebben echter ook zitting in de bestuurlijke organen van de kerk, te weten de kerkenraad, de classicale vergadering en de synode. Deze structuur, die we terugvinden in de Protestantse Kerk in Nederland, betekent de organisatorische erkenning van de gelijkwaardigheid van het diaconaat met

Vreemdelingen herbergen

andere functies van het kerk-zijn. Hier werken de inzichten van de reformatoren Bucer en Calvijn door.

Het is opvallend, zoals uit het historisch overzicht blijkt, dat diaconaat steeds weer aan het gevaar bloot staat om als minder gezien te worden en zelfs weggedrukt te worden. Daarbij kunnen theologische visies een rol spelen (het gaat om de ziel en het hiernamaals, het hier en nu en het materiële is dus van mindere belang) en sociologische en psychologische weerstanden.

Zwart-wit gesteld: kerken die uit middengroepen en rijken bestaan weren de indringende vragen die armoede stelt af, omdat zij deze als bedreigend ervaren en zij er niet goed mee om weten te gaan. De stelling die in *Diaconie in beweging* wordt uitgewerkt is: een kerk die diaconaat niet een volwaardige plaats geeft in haar structuur en haar activiteiten (inclusief de eredienst) is een gemankeerde kerk.

Bijbelse wortels

Diaconie in beweging bestaat uit twee delen. In het hoofdstuk over de bijbelse wortels laat Lützen Miedema zien hoe in het vroege jodendom tradities van barmhartigheid en gerechtigheid de kern zijn voor later christelijk diaconaal handelen. Bart Koet en Jozef Wissink gaan in op exegetische bronnen uit het Nieuwe Testament en overwegen de oogst van recent onderzoek naar de *diakon*-woorden. De conclusie is dat we anders moeten gaan denken over de betekenis van deze woorden. Met name de tijdgebonden interpretatie van diaconie als (nederig) dienen en zorgen, afkomstig uit de eerste helft van de negentiende eeuw in Duitsland, kan vervangen worden door de richting, die John Collins met zijn baanbrekend taalkundig onderzoek naar de *diakon*-stam heeft aangegeven. Diaconie is bemiddelen in opdracht van een vaak hoger geplaatste of iemand van het hof. Die betekenis van bemiddelen is dan mee te nemen in de christelijke uitwerking als het gaat om armenzorg of filantropie. De waarde van het bemiddelen of relaties leggen tussen wereld, mensen en kerk en vooral mensen in nood speelt mee bij diaconie of diaconaat.

Historische wortels

Het hoofdstuk over de historische wortels van diaconie wordt geopend door Hans Wijngaards met een onderzoek over vrouwelijke diakens, dat nieuwe inzichten verstrekt over de invulling van dit ambt door vrouwen.

Carla Kwakman opent via de bedelwetgeving van de stad Utrecht het zicht op aalmoezenverstreking in de late Middeleeuwen. Jan Brouwers beschrijft samen met Hub Crijns en Jozef Wissink ontwikkelingen rond diaconie in de R.K.-Kerk vanaf de 16de eeuw. We lezen dat caritas een belangrijk woord in die geschiedenis is geweest. Vervolgens komen protestantse tradities in beeld. Arno Fafé beschrijft de Lutherse diaconie vanaf 1510, en Wim Althuis en Joop Brongers beschouwen diaconie in de evangelisch-charismatische traditie. Kees Slijkerman vult dit aan met gegevens over de R.K. nieuwe bewegingen. Herman van Well, Herman Noordegraaf en Sake Stoppels brengen het protestants diaconaat vanaf de reformatie tot heden in beeld.

Hedendaagse context bepaalt diaconie

Het tweede deel brengt de hedendaagse context van diaconie in beeld. De redactie heeft gekozen om vier thema's nader te analyseren, die onze maatschappij erg bepalen. Trinus Hoekstra en Greetje Witte Rang gaan in op economie en globalisering. Herman Noordegraaf beschrijft de verzorgingsstaat. Jorge Castillo Guerra laat verrassend nieuwe inzichten ontstaan in zijn diaconale theologie van katholieke migranten en Lützen Miedema in zijn verhaal over christelijke immigranten. Herman van Well gaat in op lijden. Elk thema laat de doorwerking zien naar diaconie of diaconaat.

Elk deel sluit de redactie af met een Tussenbalans, met name rond wat de oogst is voor de definitie van diaconie. In het derde deel verwoorden Herman Noordegraaf en Jozef Wissink namens de redactie de agenda voor de diaconiewetenschap. De lezer(es) is dan 400 bladzijden verder.

Hub Crijns, Ellen Hogema, Lützen Miedema, Herman Noordegraaf, Ploni Robbers-van Berkel, Herman van Well, Jozef Wissink en Hanneke Arts-Honselaar (eindredactie), *Diaconie in beweging. Handboek diaconiewetenschap*, uitgeverij Kok en landelijk bureau DISK, 2011, ISBN 9789043504539, 464 pagina's, prijs € 34,90. Bestellen: www.disk-arbeidspastoraat.nl.

Interview met Ellen Hogema

“Diaconie is geloven en geloven is diaconie”

Hub Crijns is directeur van landelijk bureau DISK

“De leidraad in mijn werkleven is dat je met diaconie vooral geloof kan leren. Je wil aan kwetsbare mensen barmhartigheid doen en rechtvaardigheid geven. In dat leerproces worden we allemaal meer en minder kwetsbaar. Diaconie is geloven.”

“Diaconie is gemeenschap, ook omdat je je eigen kwetsbaarheid ontdekt en dan beter met de kwetsbaarheid van een ander kan omgaan. Je voorkomt dan dat je anderen ziet als slachtoffer, of als zielig of als een hulpproject. Diaconie is wederkerig, is mensenwerk. Het gaat om je basishouding van waaruit je meedoet. Je hoeft dan niet het leed van de hele wereld te dragen, maar je kan allesbeslissend zijn in wat je doet.”

Het draait om theologie en diaconie

Ellen Hogema (geboren 1966) is opgegroeid in Utrecht. Zij volgt er het Atheneum (afgestudeerd 1984) en gaat daarna theologie studeren aan de Katholieke Theologische Hogeschool Utrecht. Zij start met de voorstudies klassieke talen die tegelijk met de propedeuse plaatsvindt. Later in de studie komt er de mogelijkheid om een missionaire stage te volgen in de Filippijnen in de eerste helft van 1990. Die kans heeft ze volop benut. Het afstuderen vindt na het doctoraalprogramma plaats bij dr. Piet van Hooydonk en dr. Annemarie de Korte. Ze schrijft een scriptie over leiderschapspatronen in vrouwengroepen en constateert dat bij vrouwen het leiderschap door meerdere personen wordt behartigd.

Na haar afstuderen is ze van 1994-1998 staffunctionaris Diaconie op het Pastoraal Centrum van het bisdom Groningen in Assen. Ze verhuist in 1998 naar Amersfoort, waar haar oudste kind is geboren. Ze werkt één jaar voor het Katholiek Centrum Levensbeschouwing Jongerenpastoraat in Utrecht (later Responz) en vestigt zich van 1999 als zzp'er. Ze verricht in samenwerking met de Stichting Theologisch Vormingswerk Amsterdam cursuswerk op het gebied van diaconie, samen met Piet van Hooijdonk. Al snel komen er lessen kerkopbouw op de Fontys Hogeschool bij. Tussen 2000 en 2002 komen er twee kinderen bij in het gezin. Vanaf 2002 werkt ze als staffunctionaris catechese bij het dekenaat Utrecht.

In september 2004 komt ze parttime in dienst bij Actioma voor het project educatie van de Diaconale Alliantie. De doelstelling is om eerst diaconale cursussen en trainingen te inventariseren en na te lopen op opzet en inhoud. Vervolgens om modules voor training en instructie van diaconale vrijwilligers te maken ten behoeve van de educatieve hoofdstukken van de website rkdiaconie.nl. Ze onderscheidt vier profielen van diaconaal vrijwilligerswerk: beleid maken; bewust worden, er-zijn, iets doen. In elk profiel zijn drie typen bekwaamheden ingevuld: weten, kunnen en zijn. Het resultaat van dat werk is terug te vinden in de modules van de site rkdiaconie.nl onder het hoofdstuk 'leren'. In september 2008 begint Ellen als coördinator van het Maatschappelijk Activeringswerk in Drenthe en Groningen. Het is eerst een project bij het Katholiek Steunpunt Drenthe, dat na een jaar voort kan gaan als de Stichting Solidair Groningen-Drenthe.

Scholen van vrijwilligers

“De rode draad in mijn studeren en mijn werk is mijn belangstelling voor het scholen van vrijwilligers voor diaconie en Kerk en samenleving, vaak in oecumenische samenwerking. Tijdens mijn studie is die belangstelling voor diaconie ontloken. Maar eerder is er een basis gelegd. Al als kind op de lagere school stelde ik mij de vraag hoe ik het geluk kon hebben om in Nederland geboren te zijn en in dit gezin waar genoeg is voor iedereen. Ik heb er

eigenlijk niets voor gedaan of gelaten. Dat besef gaf me een impuls om er later iets mee te doen: Wat je zelf gegeven is kun en moet je inzetten voor de goede zaak. Dat gevoel is nog versterkt door mijn ouders. Mijn vader had een functie waarin veel gereisd werd en hij had altijd verhalen over culturen en andere volken. Ik heb al opgroeiend veel armoede gezien in de wereld, veel onderdrukende structuren, veel beperkingen voor mensen. De kansen van mensen zijn niet gelijkelijk verdeeld, integendeel zelfs. Een oom was missionaris en ook hij vertelde vaak over zijn werk in de werelden veraf. Met 15 jaar ben ik in mijn parochie bij het jongerenkoor gegaan. Ik was een kritische en ook loyale jongere en van daaruit is mijn belangstelling voor werken in de kerk gegroeid.”

Op stage in de Filippijnen

“De vier maanden stagereis naar de Filippijnen is voor mij levensvormend geworden. Iedere twintiger zou zo'n periode moeten kunnen meemaken. De paters Scheutisten met missies in Japan en paters Karmelieten met missies in de Filippijnen hebben geholpen om de stage mogelijk te maken. In Manilla hadden de paters Scheutisten een theologische faculteit, van waaruit de stage opgezet kon worden en er supervisie kon plaatsvinden. De paters Karmelieten regelden de contacten met de parochies in Manilla en Mindanao. Wat mij het meest geraakt heeft is de complexiteit van de concrete situaties en de wijze waarop mensen gewoon voortleven. We maakten bijvoorbeeld een tocht naar een sloppenwijk. Het had net tropisch geregend en alles stond onder water. Mensen waren hun bezittingen en dierbare spullen, zoals trouwfoto's, aan het drogen. En tegelijk onthaalden ze ons heel gastvrij en namen uitgebreid de tijd voor ons. Later logeerden wij bij kennissen van een Club, die ons in een geblindeerde Mercedes kwamen ophalen. Die twee werelden van arm en rijk ervaren en meemaken en beleven hoeveel spanningen er zijn: dat gaf een soort dwang om te moeten kiezen. Het zou toch niet moeten kunnen,

noch die wereld van de rijkdom, noch die wereld van de armoede. Toen die spanning rond het kiezen ter sprake kwam, hebben die arme mensen uit die wijk iets wezenlijks tegen mij gezegd. 'Het gaat er niet om of je zelf sober gaat leven in de toekomst. Armoede is niet fijn en je helpt ons niet door zelf arm te worden. Je helpt ons wel door ons verhaal te vertellen. Wees onze ambassadeur voor onze situatie.' Toen dacht ik: 'Dat kan ik wel en dat past bij mijn persoon'. Veel later kwam ik in de redactie van het handboek diaconiewetenschap, dat in 2011 is uitgegeven onder de titel *Diaconie in beweging*, en maakte ik kennis met de onderzoeken van John Collins. Hij omschrijft de kernbetekenis van diaconie als een bemiddelen, een ambassadeur zijn in opdracht van, en dat past bij mijn eigen ervaringsverhaal uit de Filippijnen. Wonderlijk dat het ambassadeur zijn daarin centraal staat."

Analyseren is nodig, studeren ook

"Ik heb in mijn studies, verdere leven en werk ervaren hoe belangrijk het is om een goede analyse te maken van de werkelijkheid. Wat is er aan de hand? En hoe zien mensen die werkelijkheid met gelovige ogen? Mensen kunnen bijvoorbeeld heel erg boos zijn op God om

"Je helpt ons wel door ons verhaal te vertellen. Wees onze ambassadeur voor onze situatie."

hetgeen hij hen aandoet. Het Godsbeeld van die mensen, in de Filippijnen en ook hier in Nederland, is dat van een machtige God, die kan ingrijpen. Maar hij doet het niet en laat ons zo alleen. Zo'n Godsbeeld is dan bepalend voor hoe je de werkelijkheid ervaart. Ik heb een ander Godsbeeld en zo ontstaat ook een andere werkelijkheid. Kruip in de huid van de andere en ervaar mee hoe zij de werkelijkheid en hun religiositeit ervaren. Hoe zijn de sociale structuren? Bijvoorbeeld met corruptie, mensenhandel en prostitutie. Dat is zoiets ergs. In hoeverre heb je als arm kind echte keuzevrijheid in je leven? Wat is er te kiezen als je niets te eten hebt, of geen

huis om in te wonen? Als jezelf verkopen het enige is wat je kan doen? Je komt met dit soort vragen bij jezelf terug en je eigen leven. Ik heb er jarenlang mee geworsteld. Ik zie die verschillende realiteiten. Ik zie de nuances. En toch vind ik dat je stelling moet nemen en keuzes moet maken. Als twintiger wilde ik alles begrijpen en snel op een rij krijgen. Nu heb ik meer ervaring en gun me meer tijd. Ik heb een integer bestaan opgebouwd en van daaruit is ook het besef ontstaan dat het wel goed komt. Ik zoek nu de spanning op van dilemma's en keuzen en wil uitgedaagd worden en daag anderen uit."

Anderen stimuleren, motiveren en ondersteunen

"In mijn werk ben ik meer tweedelijns gaan werken. Ik vind het heel boeiend om anderen te inspireren, te motiveren, te ondersteunen in het werk dat ze doen, als vrijwilliger of als beroepskracht. Ik geniet er van als mensen de ervaring die ze hebben opgedaan en de kennis die ze hebben verworven kunnen inzetten. Daarbij meenemend de analyse van de huidige werkelijkheid en de idealen over een betere wereld.

Ik geniet er erg van als mensen daardoor groeien. Dat ze woorden krijgen voor wat ze zelf beleven en zien."

Opbouwwerk in Drenthe en Groningen

In 2008 liep het maatschappelijk activeringswerk in Drenthe op zijn einde. Er was opbouwwerk en innovatie nodig om een nieuwe start te maken. Ik voelde de uitdaging en ben er in gestapt. We hebben met het maatschappelijk activeringswerk in Groningen een samenwerking aangegaan en er kwam geld om door te gaan. Dat eerste jaar was wel erg spannend, want boek je ook resultaten? Na een jaar waren die er en ontstond Solidair Groningen en Drenthe. Nu hebben we zoveel projecten - en daarmee samenhangend subsidies - dat er in het najaar waarschijnlijk een collega bij kan komen. Het werk bestaat

uit opbouwwerk en projecten, gericht op het ondersteunen van parochiële diaconie. We werken veel samen met het bisdom Groningen-Leeuwarden. We ondersteunen het diaconaal jongerenproject M25. En we hebben een project armoede en school, dat gericht is op het hoe scholen omgaan met kinderen uit arme gezinnen. Hoe gaan scholen om met armoede? Er zijn kinderen die op school komen zonder eten, in niet gewassen kleren, zonder al te veel perspectieven. Iedereen onderkent de impact die armoede heeft op deze kinderen.

Maar verstandelijk kennen is nog niet altijd goed reageren en handelen. Het is schrijnend om mee te maken dat kinderen in armoede

"Diaconale projecten geven vernieuwing en dat geeft nieuw elan in de parochies."

opgroeien. Mensen voelen zich machteloos om daar goed mee om te gaan. Maar ook armoede is een gevolg van keuzes hoe we ermee omgaan. Het is vaak ingewikkeld en moeilijk te veranderen. Maar je kan je als onderwijzer toch de vraag stellen hoe de machteloosheid te doorbreken is en er wegen gevonden kunnen worden dat een kind zich kan ontwikkelen ondanks de financiële armoedesituatie. Vaak is alleen al een andere benadering van het kind genoeg. Een school is een goede start voor een kind in het verdere leven. En daar kan je dan aan bijdragen."

Diaconale studies

"Ik ben in mijn werk ook docent van de diaconale leerweg van het bisdom Groningen-Leeuwarden. Het eerste jaar omvatten vier modules van vooral kennis: theologisch, beleidsplan, communicatie, kerkopbouw. Het tweede jaar bestaat uit modules voor projectmatig werken. Bij projectmatig werken leer je te kijken naar je *core-business*, je doelen, de middelen die je kan inzetten. Je moet dan kiezen: in hetgeen je wil bereiken, langs welke

weg, met wie, met welke middelen. Diaconie wordt dan niet meer de hele wereld en zijn lijden mee torsen, maar een behapbare veranderingsproces. Je kan met diaconie de parochie zichtbaar laten zijn in de wereld en je kan met diaconie je verantwoordelijkheid nemen om onder mensen rechtvaardigheid en barmhartigheid te brengen. Diaconale projecten geven vernieuwing en

dat geeft nieuw elan in de parochies. En dat geeft weer een impuls aan de parochie zelf." "Ik heb meegedaan met de redactie

van *Diaconie in beweging* als voorzitter van de redactie. Het is voor mezelf een heel boeiend leerproces geweest en ik heb al doende veel kennis opgedaan, die ik weer in mijn werk en de trainingen kan gebruiken. Ik heb mee leren onderkennen hoe belangrijk het is de context te analyseren, de bronnen te kennen, de brillen te onderscheiden, die we opzetten als we terugkijken in de geschiedenis of om ons heen kijken. Zo leer je discussiëren. Het inspireert mensen enorm als je het theologische kern van diaconie benadrukt. Diaconie is geloof en geloof is diaconie, niet alleen het doen. En diaconie is dan ook oecumene. Al sprekend over die brede theologische kern wordt het wel weer lastiger om het concrete van vaardigheden, bekwaamheden en organisatievermogen aan de orde te stellen. Diaconie is de keuze voor de kwetsbare mens en tegen onrecht. Het is belangrijk dat *Diaconie in beweging* het lerende en onderzoekende element laat zien. Het was een zoektocht naar bronnen, tradities, kennis en beelden. Daar ga je mee de breedte in. In de praktijk is het dan weer concreter."

De Stichting Solidair Groningen & Drenthe is te vinden op www.solidairgroningendrenthe.nl. Lees de missie. Vraag de nieuwsbrief op. De foto's zijn gemaakt door Hub Crijns.

Harry Potter, Marlene Dietrich, Benedictus en chimpansees

Connie van den Broek werkt bij Stichting Mara Rotterdam

Zo'n veertig diaconale vrijwilligers en pastores waren op de steenkoude maandagmiddag van 6 februari j.l. naar de Immanuel kerk in de Alexanderpolder getogen op zoek naar het mysterie van het goeddoen.

Dr. Henk Meeuws is recent gepromoveerd op de studie *Diaconie. Van grondslagenonderzoek tot een pleidooi voor een diaconale mystagogie* en dat was voor het bisdom Rotterdam, Mara en het maatschappelijk activeringswerk van de stad Rotterdam een uitgelezen kans hem uit te nodigen deze vrijwilligers hartverwarmend toe te spreken. "Om diaconaal vrijwilligerswerk te verstaan", zo zegt Henk Meeuws, "moeten we zoals Harry Potter in de *Steen der wijzen* door de scheur in een mysterieuze werkelijkheid stappen want daar licht af en toe iets op van wat diaconie vermag en van wat onze bestemming is. In die andere werkelijkheid valt te ontdekken wie en wat we zijn."

Aan de hand van diaconale praktijkverhalen uit de zorg en maatjesprojecten illustreert Henk Meeuws hoe in het vrijwilligerswerk omzien naar en aandacht voor mensen verder reiken dan het 'probleemgeval' of 'de oplossing'. Door aandacht ervaren mensen weer dat ze er toe doen, dat er iemand om hen geeft, dat ze gezien worden zoals ze zijn.

De vrijwilligers ontdekken het mysterie van het goeddoen
[Foto: Connie van den Broek]

Diaconie: dat doe je toch gewoon!

Maar wanneer is goeddoen goed? Alleen als het nuttig is voor de ander, wanneer het de behoefte van de ander bevredigt? Goed doen aan de ander reikt verder, want het is ook goed doen voor de samenleving, het bevordert de sociale cohesie. In deze tijd van crisis lees je vaker hoe met een beroep op vrijwilligers de gevolgen van bezuinigingen opgevangen (moeten) worden. Maar we stellen ook kritische vragen bij dat goeddoen. Want wat doen we als het goeddoen niet meer helpt, als er geen oplossingen zijn? En mag of moet het goeddoen ook leuk gevonden worden door de vrijwilligers zelf, en als het dat niet meer is, kunnen zij dan het bijltje erbij neer gooien?

Over al deze vrijwillige inzet is volgens Henk Meeuws meer te zeggen dan dat het nuttig en leuk is, al zijn we daarin vaak als speurders, die verzuchten dat het zoeken nog niets heeft opgeleverd. Al zoekend naar een mysterie weten we nog niet wat we zoeken, maar pas als we het vinden, weten we wat we zochten!

Diaconie is erediens

Diaconale inzet benoemt Henk Meeuws tegelijk als erediens: want op driedelige wijze wordt eer gebracht.

Er wordt eer gebracht aan de ander want door mijn vrijwillige inzet voor anderen eer ik de ander zoals ik zelf ook zou wensen.

Er wordt eer gebracht aan mezelf: ik houd mezelf in ere als een wezen dat op de liefde is afgestemd. Of om een beroemd lied van Marlene Dietrich te citeren: 'Ich bin von Kopf bis Fuss auf Liebe eingestellt, denn das ist meine Welt und sonst gar nichts'.

Er wordt eer gebracht aan de bron van ons goed doen, want het vermogen om lief te hebben wij ook ontvangen, is ons aangereikt... om door te geven en die bron van liefde is peilloos en daarmee een mysterie.

Die erediens is allen gegeven, allen kunnen er op aangesproken worden iets te doen dat deugt en deugd doet. Met goed doen valt 'eer te behalen', zoals een oude uitdrukking zegt: Wie goed doet, goed ontmoet, of met de binnenkerkelijke variant: Wie goed doet, God ontmoet, hetgeen vaak gezongen in het 'Ubi caritas et amor, ibi Deus est'.

Twee projecten komen in beeld

Mia Bronder en Fatima Almeida gaven daarna enige uitleg over twee projecten, het Logeerhuis de Buren en het Ouderenwerk voor Kaapverdiaanse ouderen van de Stichting Emanuel. In deze activiteiten bekommeren vrijwilligers zich om mensen in nood, bieden een helpende hand, dragen bij aan hun emancipatie en halen ze uit hun isolement. Met een soepje op schoot wisselden de deelnemers hun herkenningen in de woorden van Henk Meeuws en de gehoorde praktijkverhalen uit.

Het mysterie van goeddoen

Henk Meeuws hernaam daarna het woord met de vraag: 'wie heeft het mysterie van goeddoen ontdekt?'. Een van de vrijwilligsters hoorde in het verhaal over het Logeerhuis de Buren, waar in de ene gast de andere gast gaat helpen, dat goeddoen aanstekelijk werkt. Vrijwil-

ligerswerk doe je om niet, en je krijgt er ook lang niet altijd dankbaarheid voor terug, dat hoeft ook niet. Maar soms ontstaat er in de relaties tussen mensen iets moois en goeds: wie goed ontmoet leert ook zelf goed doen.

Het is aldus Henk Meeuws als met de oude kloosterregel van Benedictus: als iemand aan de celdeur van een monnik klopt zegt de monnik 'Deo gratias'. Niet de gast moet dankbaar zijn voor de gastvrijheid, maar de gastheer omdat de gast hem de mogelijkheid biedt om gastvrijheid te tonen. Die ervaringen moeten we elkaar vertellen, ook al zijn diaconale vrijwilligers vooral doeners. Want het delen van die ervaringen, het benoemen wat raakt en inspireert, is voeding voor het leven. In zijn proefschrift pleit Meeuws er voor over het kleine alledaagse goeddoen "hoge woorden" te spreken.

Overal lees je dat we vooral calculerende burgers (moeten) zijn, dat het welbegrepen eigenbelang onze drijfveer is. Ofschoon, de bekende bioloog Frans de Waal heeft al ontdekt dat zelfs chimpansees in hun gedrag altruïstisch kunnen zijn, alsof ze een moraal hebben! Wat mensen doen in hun belangeloze inzet voor anderen is sublieme godsdienst, uiting van geloven in de goedheid van onze bestemming die liefde is. Want, in geloofswaarden, zo zijn we geschapen, naar Gods beeld. Liefdewerk doen aan de ander is participeren in een radicaliteit van de relatie die God zelf is.

Jan Maasen dankte tenslotte Henk Meeuws voor zijn inspirerende bijdrage met een Ierse zegenbede.

"Moge God je vele jaren te leven geven,
want hij moet toch wel weten
dat de aarde veel te weinig engelen heeft
en dat de hemel er vol van is."

In oktober 2011 promoveerde Henk Meeuws. Zijn proefschrift *Diaconie* geeft een inleiding in het geheim van de zorgzame inzet van mensen voor hun medemensen in nood. Op maandag 6 februari is een studiebijeenkomst georganiseerd door stichting KSA/GCW, het bisdom Rotterdam en Stichting Mara. Tijdens deze studieavond heeft Henk Meeuws het geheim onthuld hoe diaconaal werk bevorderd kan worden binnen en buiten de kerk.

Over diaconie gedacht en gesproken

Herman Noordegraaf is bijzonder hoogleraar diaconaat aan de Protestantse Theologische Faculteit. Hub Crijns is directeur van landelijk bureau DISK.

Op 18 oktober 2011 promoveerde Henk Meeuws op een fundamentele studie over diaconie. De auteur gaat in op ontwikkelingen in de diaconie in vooral de Rooms-Katholieke Kerk van de afgelopen decennia en onderzoekt de grondslagen en kenmerken van de diaconie en de positionering in de kerk. Op vrijdag 3 februari waren 40 deelnemers betrokken bij een intensieve studiedag over dit boek.

Henk Meeuws opende de dag met een informatief panorama op de diverse hoofdstukken van zijn boek. Terwijl hij de weg van zijn onderzoek doornam kwamen landschappen in beeld, dartele beekjes, allerlei dieren, en mensen met hun bezigheden. En al schilderend ontdekten we de naastenliefde tot de mens in nood, de relatie met God en het geheim van diaconie. Een mysterie openbaarde zich.

Een breed concept van diaconie?

Het eerste onderdeel van het studiegesprek ging over de definitie van diaconie. Henk Meeuws: "Mijn ruime bepaling van het begrip diaconie werd eerder afgewezen door de redactie van *Barmhartigheid en Gerechtigheid* (p. 394-395). De redactie van het handboek verbond diaconie met kerken en met het handelen van christenen. Ik handhaaf in mijn proefschrift mijn opvatting dat ook het sociale handelen van niet-christenen onder diaconie valt. Op de tegenargumenten ben ik in mijn dissertatie ingegaan: ik vind ze niet steekhoudend (p. 334-338)".

Herman van Well vroeg zich af of daarmee het pleit beslecht is. Hij haalt de stelling van Henk Meeuws aan, dat diaconaat godsdienst is en daarom mensendienst. "De vraag is nu: is alle mensendienst godsdienst? Ja, zegt Henk,

Herman van Well

want sociaal handelen van alle mensen van goede wil is een fundamenteel christelijke waarde. We moeten ons, in het licht van ons geloof, afvragen wat de waarde van alle menselijk doen en laten is *coram Deo* (pag. 335). Dat kan ik hem zo niet nazeggen. Met enige schroom, want ik ben geen systematisch-theoloog, leg ik de vraag voor of dit verschil zou kunnen voortkomen uit een verschillende benadering door rooms-katholieken en protestanten van wat dogmatisch genoemd wordt natuur en bovennatuur. Ruwweg is de katholieke benadering dat de menselijke natuur goed is, ook al is deze door de zondeval beschadigd. Vervolmaking vindt plaats door Gods Geest. Protestanten benaderen de menselijke natuur als radicaal bedorven. De mens is letterlijk goddeloos geworden. Er moet een fundamentele omwenteling plaatsvinden (Nederlandse Geloofsbelijdenis Art.14)."

Diaconie en 'Godsontmoeting'

Henk Meeuws omschrijft diaconie als 'doorgeven van de gave die eerder onverdiend ontvangen is'. Deze dynamische structuur van geven en ontvangen wordt relationeel opgevat, als een persoonlijke relatie. Op deze wijze wordt die relatie ook in 'religieuze zin opgevat: als 'Godsontmoeting'. De vraag is volgens Herman Noordegraaf echter of dit spreken in termen van Godsontmoeting niet te direct is. "In hoeverre is dit concept ook toe te passen bij mensen, relaties, die ver van ons af zijn in ruimte (mensen elders in de wereld) en tijd (toekomstige generaties) en die wij dus niet kennen. En kan van Godsontmoeting gesproken worden wanneer de 'gave' waaruit geput wordt, waarvan 'rijk'lyck en blijmoedigh' wordt gegeven, onrechtmatig verkregen goed blijkt te zijn? Vgl. Wijsheid van Jezus Sirach 34:21-22 "Offert iemand met onrechtmatig verkregen goed dan is dat offer bezoedeld en gaven van wettelozen worden niet aanvaard". In algemene zin is de vraag aan de orde hoe het concept van Godsontmoeting zich verhoudt tot die vormen van diaconaal handelen waarin er niet sprake is van een directe ontmoeting tussen mensen waarin de ontmoeting met God oplicht. Dat geldt ook voor hedendaagse weldoeners: hoe zijn de arbeidsomstandigheden in hun bedrijven, maken zij gebruik van kinderarbeid en dergelijke? Volgens mij is altijd sociaal-economische analyse noodzakelijk en daar moet in de duiding rekening mee gehouden worden."

Diaconale mystagogie

Jozef Wissink heeft toegelicht hoe Henk Meeuws wil dat de kerk gevoelig wordt voor de religieuze schat, die ze met haar diaconaal actieve leden in huis heeft. Dus moet er mystagogie naar de kerk toe gebeuren. "Met andere woorden: de kerk moet telkens opnieuw in allerlei leerprocessen het spoor van Jezus zoeken en dat spoor mis je, als je de mensen die Hem navolgen in zijn barmhartigheid over het hoofd ziet. Henk Meeuws vervult deze taak in zijn boek met verve. Zijn analyse van "het verhevene in het gewone" (hoofdstuk 4 van het proefschrift) is van een hoog mystagogisch gehalte. Hij volgt de analyses van een aantal filosofen, die in zekere zin allemaal (op de

theologe Annelies van Heijst na) net voor God eindigen: als draadjes die onder een tapijt verborgen liggen, maar allemaal in dezelfde richting wijzen. Dat is ook passend bij een goede mystagogie: God moetje niet pasklaar op tafel leggen, Hij wordt geëvoceerd en is te vermijden voor wie Hem niet wil. Nu wijst Henk Meeuws als actoren voor die diaconale mystagogie in principe een brede groep aan, zij het met een eigen verantwoordelijkheid voor bisschoppen, priesters, diakens en met bisschoppelijke zending aangestelde pastorale werkers en werksters. In de inleiding van het onderzoek is ter sprake gekomen, dat in de RK Kerk het kerkelijk beleid bij de meerderheid der bisschoppen de diaconie op een laag pitje zet en dat er ook in de reformatie stemmen zijn, die de kerk tot haar *core business* willen terug voeren en dat is dan eerder evangelisatie dan diaconie. De oppositie ligt dan voor de hand: wordt de kippenren niet aan de vossen toevertrouwd. En kun je dat praktisch-theologisch maken?

Henk Meeuws antwoordde tijdens de promotie, dat hij de zaak aan meer mensen toevertrouwde dan alleen aan bisschoppen en dat klopt ook. Tegelijk zijn er middelaars, make-laars nodig op dit gebied. De door Meeuws als een lastige mug weggeslagen exegeet Collins had ons op het idee gebracht, dat deze bemiddeling van caritas en ander werk voor de armen in de samenleving en de kerk, wel eens zelf diaconie zou mogen heten, in elk geval nodig was voor de kerk. Ook een verwijzing naar wat San Egidio doet aan menging van concrete activiteiten met de onderkant van de samenleving en ontwikkeling van spiritualiteit had aan de orde kunnen komen."

Het proefschrift van Henk Meeuws *Diaconie - Van grondslagenonderzoek tot een pleidooi voor een diaconale mystagogie* is ook te verkrijgen bij landelijk bureau DISK. Prijs: € 29,90 (inclusief portokosten). Bestellen: www.disk-arbeidspastoraat.nl

Armoede en nieuwe Solidariteit

Hub Vossen is stafmedewerker Dienst Kerk en Samenleving van het bisdom Roermond

In de afgelopen twee jaar heeft een Duits - Nederlandse werkgroep, bestaande uit de Citykerken in Mönchengladbach en Krefeld, de Jongerenkerk in Venlo en het pastoraal centrum 't Groenewold in Venlo, materiaal ontwikkeld heeft voor het voortgezet onderwijs, in de leeftijd van 14 tot 16 jaar, rondom het thema 'armoede en nieuwe solidariteit'. Het materiaal is gebruikt en getest op twee Nederlandse (voortgezet onderwijs) en twee Duitse scholen (Reaal en Hauptschule). Op 20 januari werden de resultaten van dit unieke Euregio project in het gemeentehuis van Horst aan de Maas getoond.

Relatieve welvaart

Een aanzienlijk deel van de wereldbevolking leeft in relatieve welvaart. Dat geldt m.n. voor de Westerse wereld. Er is voedsel in overvloed en middelen en ontwikkelingsmogelijkheden zijn voor het grootste gedeelte van de bevolking vrij toegankelijk.

Het grootste deel van de wereldbevolking, feitelijk zo'n 80%, moet het met minder tot veel minder doen. In zulke landen bestaan vaak sociaal instabiele verhoudingen en in veel gevallen is er van armoede sprake. Niet alleen wat voedselvoorzieningen betreft, maar evenzeer op het terrein van gezondheidszorg, onderwijs en economische ontwikkelingen.

*Jongeren bekijken het beeldmateriaal
[Foto: Ine Schriever]*

De laatste decennia komt men steeds meer tot het inzicht dat deze verschillende werelden onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Zo wordt het Westen geconfronteerd met toenevende migratie en vluchtelingen. Ook in onze rijke wereld leeft een groeiende groep burgers in achterstandssituaties en armoede. De ogenschijnlijk vanzelfsprekende verhoudingen van economisch en sociaal maatschappelijke groei blijken geen vanzelfsprekendheden meer te zijn. Zo ze dat al ooit zijn geweest. Er is de noodzaak van een bewustzijn en besef dat rijkdom - en dus ook armoede - geen zelfregulerende zaken zijn. Niet alleen heeft dit effect op het leven van volwassenen, in het bijzonder worden vooral kinderen en jongeren door armoede getroffen. Zo is die wereld die niet meer ver weg, maar op onze eigen deurmat te vinden.

Groei van problemen

De betrokken pastorale organisaties zagen in de afgelopen jaren in hun eigen werk een enorme groei van mensen die met armoede en sociale uitsluiting te maken kregen. Ze zagen in de grensstreek van Nederland en Duitsland steeds vaker kwesties rondom armoede en het gebrek aan solidariteit tussen verschillende bevolkingsgroepen pijnlijk zichtbaar worden. Een en ander uitte zich o.a. in het benoemen van onbehagen en m.n. de angst voor het vreemde en de vreemdeling. Ze zagen ook toename van de schrijnende tweedeling in de samenleving. In hun werk kwamen ze steeds vaker mensen tegen die letterlijk afhaakten! In de gesprekken constateerde men ook dat fundamentele informatie over thema's als armoede, marginalisering en sociale situaties over en weer vaak ontbreekt. Terwijl we in ons spreken en doen vaak vanuit vooronderstellingen en grievende vooroordelen reageren. Met deze reacties sluiten we vaak ook (groepen) mensen buiten en zetten we vaak aan

tot regelrechte haat tussen de verschillende groepen.

Al met al voldoende redenen om een samenwerking vorm te geven die deze huidige ontwikkeling serieus neemt. Op grond daarvan is het project 'Armoede en Nieuwe Solidariteit' ontstaan, speciaal gericht op jongeren in de leeftijd van 14 tot 16 jaar, met een focus op kinderarmoede. Niet alleen dicht bij huis, maar eveneens grensoverschrijdend in verhouding tot onze burens en ook kijkend naar plaatsen en landen aan de 'andere kant van onze wereld'.

In de ogen van de Euregio project werkgroep hebben juist jongeren steun en objectieve informatie nodig. Zij zijn de sleutel naar de toekomst. Vanuit kennis en algemene objectieve informatie krijgen ze zicht op hun eigen leefomgeving en kunnen zij meepraten over maatschappelijke kwesties die in hun directe leefomgeving spelen. Bewustwording is zo een van de belangrijkste pijlers om veranderingen in de samenleving door te zetten. En daarbij kan onderwijs een belangrijke rol vervullen.

Jongeren op pad

In de afgelopen twee jaar zijn 200 leerlingen in dit onderwijsproject grensoverschrijdend met elkaar op pad gegaan. Vanuit de steden Krefeld en Mönchengladbach in Duitsland en Venlo en Horst in Nederland zijn zij intensief betrokken geweest bij het thema 'armoede en nieuwe solidariteit'. Ze hebben zich vanuit de aangereikte informatie actief geëngageerd met deze maatschappelijke problematiek. Daarvoor kregen ze een concreet lespakket aangereikt. Met dit pakket en onder begeleiding van leerkrachten zijn ze actief aan het werk gegaan. Tijdens het project hebben de leerlingen vanuit het ene land tijdens een tweetal momenten hun ervaringen gedeeld met leerlingen over de grens. Tijdens deze wederzijdse bezoeken werden de leerlingen meegenomen naar locaties in hun land waar zij armoede concreet tegengekomen waren. Zo werden o.a. bezoeken gebracht aan voedselbanken, inloophuizen en andere maatschappelijke, diaconale en pastorale projecten. Op deze locaties werden ervaringen gedeeld en gekeken naar overeenkomsten en verschillen tussen de verschillende landen.

Grensoverschrijdend werden de leerlingen gestimuleerd om de nationale aspecten en het sociale milieu binnen de maatschappij bewuster waar te nemen. Bovendien werden ze gestimuleerd achtergronden en feiten te analyseren en te leren verstaan. Zij documenteerden en visualiseerden hun inzichten. Al dit materiaal is uiteindelijk verzameld in een bijzondere fototentoonstelling.

De tentoonstelling

De leerlingen hebben hun ervaringen in beeldmateriaal verzameld en in een fototentoonstelling verwerkt. Deze tentoonstelling laat zo de bevindingen van jongeren uit de Euregio zien over hoe zij naar de thematiek van armoede en sociale uitsluiting kijken. De leerlingen hebben hun ervaringen zichtbaar gemaakt in zes panelen: Armoede en sociale uitsluiting; kinderarmoede; Wat betekent armoede voor kinderen?; grensoverschrijdende ontmoeting: bestaat er armoede in mijn woonplaats?; Hoe voorkom je armoede? en Wat kan ik doen? Tijdens de opening op 20 januari vertelde een leerling in het kort wat voor haar armoede is:

Armoede is iedere dag zonder ontbijt naar school gaan
Armoede is niet dat kopen wat je wilt kopen
Armoede is geen lid zijn van een sportclub
Armoede is dat je niet mee kunt op excursie
Armoede is wonen in een achterstelling
Armoede is niet kunnen winkelen
Armoede is geen geld hebben voor verse groente en fruit
Armoede is constant zorgen hebben om geld
Armoede is buitengesloten worden
Armoede is je schamen voor je eigen financiële situatie
Armoede is je alleen voelen

Voor meer informatie over dit bijzondere project kunt u terecht bij Stichting 't Groenewold, Begijnengang 17, 5911 JL Venlo, tel 077 3546689, e-mail st.groenewold@home.nl

Bij het 't Groenewold is dit project ook te bestellen om binnen het voortgezet onderwijs of anderszins te gebruiken.

De Troonrede 2011 en de Sociale Leer van de kerk

Vincent Schoenmakers is vicaris generaal van het bisdom Breda

Elk najaar ontmoet de leiding van het bisdom Breda de bestuurders van de Parochiële Caritas Instellingen. In 2011 sluit vicaris Vincent Schoenmakers aan bij de inhoud van de Troonrede, waarin de Regering bij monde van de Koningin het beleid uiteenzet. Vanuit de Sociale Leer van de Kerk houdt hij een kritische spiegel voor vertrekkend vanuit het zien van de tekenen van de tijd.

De Troonrede

De jaarlijkse Troonrede bevat altijd drie elementen. De Troonrede analyseert de huidige situatie, geeft als tweede ethische (morele) aanwijzingen en zet als derde de lijnen van beleid uit.

De analyse van de huidige situatie vat de Troonrede samen door te stellen dat we in een economische crisis zitten. Het voornaamste probleem is de schuldenproblematiek. Nu zitten zowel ons land, ondernemingen en burgers met teveel schulden, oplopende rentes en te weinig mogelijkheden om de schulden af te lossen. Niet alleen Nederland kent deze problemen: ook de andere landen van de Europese Unie kampen met dit probleem, evenals de Verenigde Staten.

Op het terrein van de ethiek meldt de Troonrede dat we mogen vertrouwen op de toekomst, dat de kracht van Nederland zit in de ruim 16 miljoen Nederlanders, dat mensen niet gebaat zijn met voortdurende afhankelijkheid, maar zelf moeten zorgen voor hun leven. De Nederlanders moeten blijven leren en het onderwijs is een kracht van onze samenleving, mede omdat mensen daardoor actief kunnen meedoen in de maatschappij. De solidariteit tussen oud en jong, gezond en ziek is belangrijk. Het behouden en opkomen voor democratische mensenrechten, stabiliteit en vrede in

de wereld zijn belangrijke gegevens. Ondanks de crisis zijn er redenen tot optimisme. Voor het beleid in het jaar 2012 zijn ingrijpende bezuinigingsmaatregelen nodig om de schulden te kunnen afbetalen en niet meer schulden te maken. Er is immigratie en integratiebeleid, gericht op onderlinge betrokkenheid nodig. De regering wil bij het bezuinigen ook kijken naar de overheid, zowel landelijk, provinciaal en plaatselijk en zegt dat er efficiënter gewerkt kan worden met minder mensen. De Nederlanders moeten kunnen vertrouwen op de waarde van hun spaargeld en pensioen en daarvoor is een degelijk systeem nodig. Het zorgstelsel moet toekomstbestendiger en minder duur worden. Het zal beter gaan als meer mensen een betaalde baan hebben en voor zichzelf kunnen zorgen en gelet op de ouder wordende bevolking moet de AOW-leeftijd verhoogd worden.

Economische crisis

De Troonrede geeft aan dat we in een economische crisis zitten. In hoeverre is die crisis economisch? Analyses leren dat er een crisis in het financiële systeem aan vooraf is gegaan. Die financiële crisis legt een andere crisis bloot, die te omschrijven is als 'een verkeerde ordening van waarden'. Zoals ook de Paus in zijn encycliek *Caritas in veritate* heeft aangegeven, is er een onbegrensde vorm van egoïstisch eigenbelang in het systeem gekropen, zonder voldoende correcties. Is een onbegrensde consumptiedrang niet de diepste oorzaak van de crisis, namelijk dat we onbegrensd gebruik willen maken van begrensde middelen? Dat moet wel een keer vastlopen.

Matigheid en soberheid

Matigheid bevordert de kwaliteit van leven. Deze deugd helpt ons om het essentiële van

Vincent Schoenmakers aan het prediken
[Foto: Persdienst Bisdom Breda]

het bijkomstige te onderscheiden. In matigheid, een ingehouden leven, zien we scherper waar het in ons leven en samenleven eigenlijk om gaat. Vgl. ook Lucas 12, vers 16 e.v. over de parabel van de rijke boer met een grote oogst. Terwijl hij plannen maakt om grotere schuren te bouwen om dat koren later te verkopen zegt God: "Dwaas! Nog deze nacht komt men je leven van je opeisen en voor wie heb je dan al die voorzieningen getroffen?"

Ethiek van crediteren ofwel het renteverbod

Vanaf het begin staat de christelijke traditie sceptisch tegenover rentedragende leningen. Woekeren met geld werd gezien als een moreel kwaad. Vergelijk Lucas 6:35: "Als gij leent aan hen van wie gij hoopt terug te krijgen, wat voor recht op dank hebt ge dan?". We kunnen het ons bijna niet indenken, maar tot in de late Middeleeuwen is het renteverbod op uitstaande leningen algemeen geldend. We lezen dat er de afgelopen jaren veel mensen zijn met oplopende of hoge schulden. Moeten we rond deze schulden crisis niet ook vragen stellen aan degenen die de mensen leningen hebben verstrekt? En moeten we niet heel kritisch zijn over de vorm van die leningen, waarbij de lener heel veel eigen gewin heeft ingebouwd? Moeten ook de geldleners zich niet matigen in deze, en mensen met schulden niet 'de strop omdoen'?

De overheid

In de Troonrede wordt gesproken over overheidsregelingen die verminderd moeten worden en procedures die vereenvoudigd moeten worden. Langdurige afhankelijkheid van mensen van de overheid is niet goed. Een overheid die zich evenwel terugtrekt, financieel minder mogelijk maakt en vooral spreekt van de eigen

verantwoordelijkheid van burgers, kan mensen ook te zeer 'aan hun lot overlaten'. In de Troonrede wordt gesproken over een overheid die "niet in de weg loopt, maar een weg baant". In die zin zou de overheid meer moeten doen aan subsidiariteit en aan het stimuleren van participatie. Subsidiariteit betekent dat verantwoordelijkheden op een op zo laag mogelijk niveau moeten worden neergelegd. De regering moet dit ondersteunen, faciliteren, subsidiëren. De regering moet burgers in staat stellen om individueel en samen vrijheid en verantwoordelijkheid te dragen, dat betekent participatie bevorderen.

Hoop is meer dan optimisme

Volgens de Troonrede is er ondanks de crisis reden tot optimisme. Hoop is meer dan optimisme. Optimisme heeft geen object, hoop wel. Vanuit de Sociale Leer van de Kerk is de hoop gericht op de vestiging van het Rijk van God, waar liefde, vrede en gerechtigheid toonaangevend zijn. Leven vanuit deze hoop en naar verwerkelijking van deze hoop toe - wat meer dan optimisme is - vraagt van ons om een actieve houding van onbaatzuchtigheid, van dienstbaarheid, van grootmoedigheid.

Veiligheid

De Troonrede spreekt heel uitdrukkelijk over veiligheid en het belang van de (nationale) politie. Veiligheid is meer dan een op orde gebaseerde rust. Vrede en veiligheid heeft eerst en vooral te maken met een samenleven, waarin we elkaar recht doen, waarin iedere persoon telt, waarin we elk mens (h)erkennen als kind van God, waarin we broers en zussen van elkaar willen zijn, waarin we elkaar geborgenheid geven. Veiligheid en vrede beginnen bij onszelf, - de politie komt later.

Iedereen telt mee

Ellen Hogema is coördinator van Solidair Groningen & Drenthe

Sociaal isolement en uitsluiting zijn begrippen die in het diaconale werk en in onze samenleving een steeds grotere rol spelen.

Veel organisaties onderkennen de gevolgen en risico's van uitsluiting. Beroepskrachten en vrijwilligers stimuleren mensen om mee te doen in hun eigen omgeving. Daarom heeft de provincie Groningen, samen met CMO Groningen en Solidair Groningen & Drenthe een expertmeeting georganiseerd. Ruim 25 organisaties waren uitgenodigd. Daaronder waren de burgerlijke gemeenten, kerken, welzijnsorganisaties, scholen en woningbouwcorporaties. De ruim vijftig aanwezige mensen hebben in groepjes uitgewisseld wat men allemaal doet aan het tegengaan van sociale uitsluiting. Er zijn allerlei organisaties die een noodhulpotje hebben. Zoals een voetbalclub, die contributie en kleding betaalt voor kinderen die dat wegens armoede niet zelf kunnen betalen. Scholen zetten zich in om te signaleren wat er bij kinderen speelt in hun leven en maatregelen te treffen om te zorgen dat kinderen bijvoorbeeld ontbijten en dat ze zich erbij voelen horen. Mensen worden geholpen bij budgetteren en bij het organiseren van alles wat bij het huishouden hoort. Duidelijk is dat het aantal 'multi-probleem' situaties toeneemt. Organisaties werken wel samen, maar dat kan beter.

Kerken en diaconie

Bisschop Gerard de Korte van bisdom Groningen-Leeuwarden inspireerde de aanwezigen met een inleiding over wat kerken in verleden en heden van doen hebben met sociale uitsluiting, armoede en participatie. "In de huidige samenleving is er veel bestaansonzekerheid. Na de tweede Wereldoorlog hebben we een verzorgingsstaat opgebouwd, waarin we van het wieg tot het graf wisten dat we verzorgd werden. Nu moeten we toe naar een participatiestaat. We worden steeds meer

zelf verantwoordelijk voor ons leven en ons geluk. Vanuit de sociale leer van de christelijke kerken wordt de mens niet zozeer als individu maar wel als persoon gezien. Dit betekent dat de mens altijd in relatie staat tot andere mensen. We zijn samen gemeenschap en komen daarbij ook op voor de mensen die kwetsbaar zijn. De sociale leer laat zien dat er sprake is van een samenspel tussen meerdere partijen: overheid, markt en ondernemers, maatschappelijk middenveld en de individuele burger. Dit samenspel komt steeds meer onder druk te staan door individualisme en de economische druk. Hoe kun je voor je zieke ouders zorgen als je ook vier dagen betaald moet werken om je gezin draaiende te houden! Er moet weer gereflecteerd worden op de relatie tussen individu en samenleving. Kerken trekken hierover aan de bel." Bisschop de Korte noemt drie aspecten van kerkelijk handelen die nu een grote rol spelen. "Ten eerste: erbij blijven: veel nood wordt verlicht door bij mensen te blijven en telkens opnieuw hun verhaal te beluisteren. Vervolgens: bij God brengen: door gebed ontvang je kracht en moed om te doen wat gedaan moet worden. Zoals Jezus zei: "Alles wat jij voor de minste der mijnen hebt gedaan, hebt jij voor Mij gedaan". Als derde: handelen: handelen uit de mouwen; open portemonnee (de kerken geven ruim 30 miljoen per jaar), giften in natura, voedselbank, invullen formulieren, microkredieten, activiteiten in het kader van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO)." De bisschop besluit met de tekst uit de bijbel: "Wie een ander mens gelukkig maakt, zal zelf gelukkig worden".

Armoede en kinderen

Ellen Hogema van Solidair Groningen & Drenthe vertelt naar aanleiding van de aanpak 'Doen en Meedoen' wat het effect is van armoede op kinderen. Ellen Hogema is geraakt door de verhalen van kinderen die in armoede

Ellen Hogema en Eddy van Hierden,
directeur van CMO Groningen
tonen de boterhambox
[Foto: Daniëlle Boekholt]

opgroeien. Het heeft effect op hun gezondheid, op hun schoolprestaties en zeker ook op hun algemeen welzijn en zelfwaardering. Tegelijkertijd is het vaak zo eenvoudig om kinderen wel het gevoel te geven dat ze er helemaal bij horen. Vraag niet in het kringgesprek 'waar zijn jullie op vakantie geweest', maar 'wat is het leukste wat jullie hebben meegemaakt'. 'Knutsel met elkaar met Sinterklaas de schoentjes' in plaats te vragen om een schoentje mee te nemen van thuis.

De definitie van armoede is "door langdurig geldgebrek niet meer volgens de maatstaven van de samenleving, waarin men leeft, kunnen meedoen aan wat 'gewoon' wordt gevonden". Dit vraagt gevoel voor wat die maatstaven zijn en wat wij met elkaar "gewoon" vinden. De onderzoeksbureaus verwachten dat in 2012 bijna 370.000 kinderen in armoede leven. De armoede neemt ook steeds meer toe onder mensen die wel degelijk een baan hebben. Langdurig opgroeien in armoede verdubbelt de kans dat een kind ook als volwassene in armoede leeft. Van de kinderen die 25 jaar geleden in armoede zaten, is 93% uit de directe armoede gekomen, maar deze mensen hebben wel lagere opleidingen, lager werk en minder vast werk. Ook hun gezondheid is slechter. Kinderen uit bijstandsgezinnen hebben aantoonbaar

veel minder toegang tot een veilige woonomgeving, kleding en sociale participatie bij sport en cultuur. Alleen wat betreft pesten en spijbelen is er geen verschil tussen arme en niet arme kinderen. Er zijn veel drempels binnen gezinnen en in voorzieningen die dit alles versterken. Ellen Hogema roept op tot meer samenwerking van organisaties en hoe in dat netwerk continuïteit te brengen; tot nadenken over hoe we met elkaar, met name de kwetsbare kinderen omgaan en ons daarin scholen; tot meer stimuleren van onderwijs en dit toegankelijk maken; tot het doorlichten en vereenvoudigen van procedures.

Drie perspectieven in het omgaan met armoede

De lunch was bijzonder omdat iedereen die zelf had meegenomen. Als dank kregen de aanwezigen een broodtrommel in de vorm van een boterham mee.

Na de lunch vertelde Koos Goedegebuur van het Instituut voor financiële zorgverlening over drie perspectieven van waaruit je naar armoede kan kijken, namelijk vanuit solidariteit, vanuit de dienstverlening en vanuit het 'slachtoffer'. Deze perspectieven kunnen 'last van elkaar hebben' als mensen verschillende verwachtingen van elkaar hebben. Het gaat erom dat je mensen aanspreekt op de zorg die ze nodig hebben én op de verantwoordelijkheid die ze hebben. Dus niet pampieren, maar mensen helpen hun verantwoordelijkheid te nemen. Er zal altijd een groep mensen zijn die niet mee kan doen, dat is ook een realiteit die we moeten onderkennen. Het is heel belangrijk dat we kijken naar de onderliggende factoren van armoede en niet aan symptoombestrijding doen. Koos Goedegebuur geeft o.a. de volgende aanbevelingen mee: bij voedselbanken training & cursussen geven; training contact met dienstverleners voor klanten; investeren in relaties en netwerken en in hulpverlening; geld en tijd besteden aan structurele problemen; taboe rond armoede doorbreken; positie doelgroep verbeteren; ontwikkelen van mogelijkheden en verbeteren zelfbeeld.

Zilveren tijdschrift in 2012

Hub Crijns is redacteur van *Diakonie & Parochie*

Diakonie & Parochies van de katholieke parochies en Parochiële Caritas Instellingen bestaat dit jaar 25 jaar. U heeft het eerste nummer van de zilveren jaargang in handen.

De start ligt in het seizoen 1988-1989. Dr. Jan Zuidgeest, werkzaam bij het Katholiek Landelijk Verband Maatschappelijk Activeringswerk in Den Bosch, is de eindredacteur. De redactie wordt gevormd door Diaconie in Parochies, een deelberaad van het Landelijk Katholiek Diaconaal Beraad, dat zich vooral richt op parochies. Het tijdschrift *Diakonie & Parochie* heeft vooral een praktische insteek. Er wordt verteld van activiteiten, projecten, initiatieven, die de moeite waard zijn. Natuurlijk worden ook studiedagen, conferenties, symposia en wat al meer gesignaleerd. Wie lezen wil, vindt de nodige tips en verwijzingen.

Een herziening van het uiterlijk van het tijdschrift volgt in de zevende jaargang in 1994. Na pensionering van Jan Zuidgeest neemt Maria Jenniskens bij Actioma de eindredactie over. De formule van het tijdschrift blijft ongewijzigd: de nadruk ligt op de praktijk en op concrete voorbeelden. Elk nummer opent met een handreiking, passend bij het thema.

In jaargang 15 in 2002 nemen Henk Meeuws en Esther van der Panne de eindredactie over. De bedoelingen van deze nieuw ploeg en het LKDB worden herkenbaar in de serie Werken van Barmhartigheid, die twee jaargangen in beslag neemt. Esther van der Panne wordt eindredacteur en het ontstaan van de Diaconale Alliantie in 2006 met nieuw logo leidt tot een derde verandering van de vormgeving.

Een volgende verandering vindt plaats in 2011. Hub Crijns wordt eindredacteur. Het LKDB gooit de koers van het tijdschrift over een andere boeg: meer inhoudelijk, reflecterend over diaconie en diaconiewetenschap. Meer oogsten waarom een studiedag belangrijk is geweest, dan oproepen om ergens heen te gaan. Meer beschrijvend rond activiteiten en projecten met daarin aandacht voor het waarom. In elk nummer een interview met iemand, die praktisch of theoretisch actief is met diaconie. Tevens wat langere recensies van diaconale literatuur.

U kunt meedoen in het feliciteren van de jubilaris. Attendeer uw parochie, PCI, diaconale vrijwilliger op het tijdschrift. Abonneren kan via administratie@rkdiaconie.nl

Is hulp aan illegalen crimineel?

Hub Crijns is directeur van landelijk bureau DISK

Het Wereldhuis van de Protestantse Diaconie Amsterdam en de Diaconie van de Evangelisch-Lutherse gemeente Amsterdam ondersteunt al een jaar of vijf mensen zonder legale papieren in de stad Amsterdam. In juni 2011 organiseerde het Wereldhuis een gedegen Symposium over de voorgenomen strafbaarstelling van hulp aan illegalen.

Andreas Wöhle, predikant van de Evangelisch-Lutherse gemeente opende het Symposium. Hij kent zelf het gevoel van vreemdeling zijn zeer goed. In de jaren tachtig kwam hij naar Nederland. "Daar stond ik dan, een mapje met papieren en documenten in mijn hand en om mij heen mensen vanuit alle landen van de wereld, hele gezinnen, de meesten nog onwenniger en angstiger dan ik om zich heen kijkend. Ik moest daar zaken over mijn verblijf en leven uitleggen en documenteren in een toen voor mij vreemde taal, staande tegenover mensen in uniform die ingewikkelde formulieren invulden..."

Strafbaarstelling illegaliteit

De eerste inleiding is verzorgd door Corinne de Klerk, advocate en theologe. Ze geeft aan "het woord 'illegalen' een naar en indicatief woord te vinden. In de sociale advocatuur gebruiken we liever 'ongedocumenteerden' of 'vreemdelingen'. Met 'illegalen' bedoelen we niet alleen uitgeprocedeerde asielzoekers, maar ook mensen die te laat zijn met verlenging van hun verblijfsvergunning, mensen die wegens omstandigheden langer blijven dan hun toeristenvizum hen toestaat, buitenlandse studenten die 15 maanden in plaats van een jaar nodig hebben om een baan te vinden na afronding van hun studie. Ook de mensen die

al in vreemdelingenbewaring hebben gezeten, maar door de overheid vanwege gebrek aan medewerking van de eigen landen niet kunnen worden uitgezet en geklinkerd worden. Geklinkerd betekent dat men na maanden detentie en presentaties aan de eigen overheidsvertegenwoordigers, gesprekken met de Dienst terugkeer en vertrek waarin de eigen onontkoombaarheid van de uitzetting wordt uitgelegd, alsnog letterlijk vanuit het detentiecentrum op straat wordt gezet met een bus- of treinkaartje of vijf euro's op zak. Ook de hulpverleners en sociaal maatschappelijke netwerken worden door het voornemen van de regering getroffen. Want opeens gaan wij hulpverleners aan criminelen."

Bestaand arsenaal uit de Vreemdelingenwet:

- Artikel 59 Detentie. Mensen zonder verblijfsvergunning worden vastgehouden en wel tot 18 maanden lang, ten behoeve van het uitzetten.
- Artikel 63 Uitzetting. Mensen die geen verblijfsvergunning hebben mogen worden teruggezonden naar het eigen land of het land van bestendig verblijf.
- Artikel 67 Ongewenstverklaring. Dit voor mensen die strafbare feiten plegen, maar men kan ook vanwege het niet stempelen - het niet houden aan de meldplicht - al ongewenst worden. Dit laatste leidt tot het verblijf in Nederland dat strafbaar wordt. Ongewenste vreemdelingen worden in het nationale Opsporingssysteem (OPS) en het Schengeninformatiesysteem geregistreerd.
- Artikel 197 Sr Boetes van de derde categorie (tot € 7.600) en 6 maanden detentie. Voor iemand die in Nederland blijft ondanks zijn ongewenstverklaring is dit blijven al strafbaar.

Vreemdelingen- bewaring in Nederland zorgwekkend

Jakob de Jonge is medewerker van Justitia et Pax

Het doel van strafbaarstelling noemt Corinne de Klerk "afschrikwekkend. Het strafbaarstellen heeft een signaalfunctie: de boodschap dat illegaal verblijf niet getolereerd maar gestraft wordt kan een afschrikkende werking hebben."

Recente ontwikkelingen

"Recent is een politieke lobby gehouden op de voorgenomen plannen en deze is effectief geweest. Er is nu in het Wetsvoorstel opgenomen om illegaliteit geen misdrijf meer te noemen, maar een overtreding. Het verschil is een andere (lagere) strafmaat en heel belangrijk voor minimaal een van de regeringspartijen: er is geen medeplichtigheid. Artikel 47 van het Wetboek van Strafrecht stelt: 'Als daders van een strafbaar feit worden gestraft: 1 zij die het feit plegen, doen plegen of medeplegen; 2 zij die door giften, beloften, misbruik van gezag, geweld, bedreiging, of misleiding of door het verschaffen van gelegenheid, middelen of inlichtingen het feit opzettelijk uitlokken.' Maar als er geen misdrijf is, dan is er ook geen medeplichtigheid, want medeplichtigheid aan een overtreding is niet strafbaar zegt artikel 52 van Strafrecht. Overtredingen zijn bijvoorbeeld burengerucht, openbare dronkenschap en overtreding van de verkeersregels. Relatief lichte feiten."

Het jachtseizoen geopend?

Willem van Bennekom, oud-rechter van de rechtbank van Amsterdam, legt de juridische aspecten uit van de steeds verder gaande criminalisering van vreemdelingen, die niet, of niet meer, of nog niet over een rechtsgeldige verblijfstitel beschikken. Hij betoogt dat "Nederland de Terugkeerrichtlijn van de EU (nr 2008/115) heeft ondertekend en dat derhalve het Europees Recht geldend is. Op 28 april heeft het EU-hof uitspraak gedaan in de zaak Hassan el Dridi en daar volgen vijf aspecten uit. Ten eerste dat het Europees recht voorrang heeft op nationaal recht. Ten tweede mogen nationale wettelijke regelingen de in de EU geldende principes geen geweld aandoen. Ten derde is het Europese 'verwijderingsrecht' niet gebaseerd op strafbedreiging of afschrik-

king, maar op een zo effectief mogelijk terugkeerbeleid. Binnen dat beleid kan in bewaring stellen een middel zijn. Ten vierde dat een straf (gevangenisstraf of een vervangende hechtenis voor een niet betaalde boete) in strijd is met het Europees recht indien en voor zover de ten uitvoerlegging van die straf de terugkeer of uitzetting

vertraagt. Ten vijfde moet elk nationaal stelsel bij boetes rekening houden met de omstandigheden en draagkracht van de mens." Van Bennekom signaleert "een probleem bij de Tweede Nota van Wijziging van wetsvoorstel 32.420 inzake het 'inreisverbod'. De wet wil het overtreden van het inreisverbod strafbaar stellen met een vrijheidsstraf. Dan komt met een omweg of achterdeur de criminalisering weer volop binnen. En daarmee ook de criminalisering van de hulpverlening."

Het Wetsvoorstel Implementatie terugkeerrichtlijn (2008/115/EG) in de Vreemdelingenwet 2000 regelt de terugkeer van vreemdelingen uit niet EU-lidstaten die zich "illegaal" op het grondgebied van het Europese deel van het Koninkrijk der Nederlanden bevinden. De richtlijn verplicht Nederland om tegen iedere illegale vreemdeling een terugkeerbesluit uit te vaardigen. Ook wordt het verbod op het inreizen in een EU-lidstaat geïntroduceerd. Daarnaast bevat de richtlijn regels voor de bewaring van vreemdelingen met het oog op uitzetting. Het voorstel (EK 32.420, B) is op 1 november 2011 aangenomen door de Tweede Kamer. VVD, SGP, CDA en PVV stemden voor. De Eerste Kamer heeft het voorstel op 13 december 2011 na stemming bij zitten en opstaan ook aangenomen. PVV, VVD, CDA en SGP stemden voor. De motie-Strik (GroenLinks) c.s. over het tegengaan van strafrechtelijke sancties van illegaal verblijf (EK 32.420, G) is op 13 december 2011 na stemming bij zitten en opstaan verworpen. PvdA, Christen-Unie, GroenLinks, SP, D66, PvdD, OSF en 50PLUS stemden voor. Alle documenten zijn gepubliceerd op: http://www.eerstekamer.nl/wetsvoorstel/32420_implementatie

Bij het woord 'mensenrechten' denken veel mensen meteen aan het verre buitenland: China, Rusland, het Midden Oosten, Afrika. Maar ook in Nederland zijn er mensen die niet verzekerd zijn van een aantal van de meest elementaire rechten. Dit is bij uitstek het geval voor mensen die hier verblijven zonder geldige verblijfsdocumenten.

De film *Illégal* brengt hun problematiek op indringende wijze in beeld. Justitia et Pax organiseerde op 10 december 2011 een debat ochtend met de vertoning van deze film in het Humanity House in Den Haag. De datum 10 december is elk jaar Internationale Dag van de Mensenrechten, omdat op die dag in 1948 de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens door de Verenigde Naties werd aanvaard. Op die dag besteden veel organisaties extra aandacht aan het belang van mensenrechten. Justitia et Pax richtte zich dit jaar vooral op de situatie in Nederland en het lot van de mensen zonder verblijfsvergunning. De filmochtend bestond uit een introductie door emeritus hoogleraar Anton van Kalmthout, tevens bestuurder van Justitia et Pax, de vertoning van de film zelf en de gelegenheid om na te praten met de medewerkers van Justitia et Pax.

Vreemdelingenbewaring in Nederland

Professor Anton Van Kalmthout legt in een half uur uit wat mensen te wachten staat

die zonder verblijfsvergunning in Nederland verblijven. In essentie zijn zij nagenoeg rechteloos. De enige rechten waarop zij aanspraak kunnen maken zijn die op 'medisch noodzakelijke' zorg en onderwijs voor kinderen tot 18 jaar. Het beleid ten aanzien van deze groep mensen wordt steeds strenger, zodat het voor hen steeds moeilijker wordt om te overleven. En het einde hiervan is nog niet in zicht: elke opeenvolgende regering neemt zich voor nog strenger op te treden tegen deze zogenaamde 'illegalen'.

Wie zijn deze mensen nu eigenlijk?

In het politieke en publieke debat lijkt er nauwelijks meer onderscheid gemaakt te worden tussen een 'illegaal' en een 'crimineel'. Dat is volledig onterecht. Illegalen zijn (de uitzonderingen daargelaten) geen criminelen en komen uit andere landen in de wereld. Vanwege de negatieve en onterechte associatie van 'illegaliteit' met 'criminaliteit' spreken we nu niet meer over 'illegalen'. Liever spreken we van 'mensen zonder verblijfsvergunning', 'ongedocumenteerden' of 'irreguliere migranten'. Het gaat om een diverse groep mensen die

om uiteenlopende redenen geen verblijfspapieren hebben. Onder hen zijn bijvoorbeeld uitgeprocedeerde asielzoekers, of mensen die al jarenlang een verblijfsvergunning hadden die later is ingetrokken vanwege een verandering in de situatie van het land van herkomst. Of arbeidsmigranten die zich niet zelfstandig

hebben gemeld bij de Nederlandse autoriteiten. Of toeristen die hun verblijfstermijn hebben overschreden. Of slachtoffers van mensenhandel, ofwel vrouwen in de seksindustrie of mannen in dwangarbeid. Zij komen uit alle landen ter wereld en het enige dat zij gemeen hebben, is het gebrek aan officiële erkenning van hun verblijf in Nederland.

Vreemdelingenbewaring

Elk jaar worden tussen de acht en tienduizend van hen - soms voor lange tijd, maanden tot zelfs jarenlang - opgesloten in de vreemdelingenbewaring. Er zijn hiervoor speciale gevangenissen ingericht, 'detentiecentra', in Alphen aan den Rijn, Schiphol, Soesterberg, Rotterdam Zestienhoven en Zaandam. De omstandigheden en rechten in deze detentiecentra zijn in veel opzichten slechter dan die in gevangenissen voor veroordeelde en verdachte criminelen. Mensen zonder verblijfsvergunning worden feitelijk onterecht behandeld als ernstig misdadiger. De film *Illégal* brengt helder in beeld wat vreemdelingenbewaring en gedwongen uitzetting betekent voor één van de vele duizenden personen die deze behandeling jaarlijks in Europa ondergaan.

Illégal

De film *Illégal* is een drama over een Russische moeder die zonder verblijfsdocumenten met haar 13-jarige zoon probeert te overleven in België. Ze verblijven daar al acht jaar, spreken de taal en burgeren goed in. Op een kwade dag wordt Tania opgepakt bij een routinecontrole. Ze wordt in vreemdelingendetentie geplaatst. We zien stap voor stap gebeuren wat veel mensen overkomt die zonder verblijfspapieren worden aangetroffen door de autoriteiten. Ze wordt opgesloten in een kale ruimte en verblijft op één cel met drie anderen. Ze krijgt te maken met allerlei meer of minder geoorloofde methodes en manipulaties van immigratieambtenaren, vernederende behandeling door onnodige visitaties (lichamelijk, inwendig fouilleren) en zelfs fysiek geweld bij een poging tot uitzetting. Al die maanden is ze gescheiden van haar zoon. Ze leeft onder voortdurende stress doordat ze niet weet wat er met haar zal gebeuren en wanneer ze weer vrij zal komen.

De sobere en verontwaardigende *Illégal* is de tweede speelfilm van de Waalse regisseur Masset-Depasse. Hij keek rond in detentiecentra, sprak met bewaarders en immigranten en werd geraakt door het mensonterende verhaal van Tania, die vecht voor haar zoon en wordt behandeld als een misdadiger. De boodschap van dit krachtige politieke drama is dat niet Tania maar het systeem illegaal is. Hoewel de film zich in België afspeelt, geeft hij een goed beeld van de situatie zoals die in elk Europees land is. Nederland vormt wat betreft aantallen opgesloten mensen en de verblijfsduur in de detentiecentra zelfs een negatieve uitzondering in Europa.

Reacties

De aanwezige mensen reageerden geschokt. Is het echt waar dat wij in Nederland zo met mensen zonder legale papieren omgaan? Dat er onschuldige mensen maanden tot jarenlang zonder uitzicht worden opgesloten? Hoe kan het dat je daar zo weinig over leest in de landelijke media? Wat kunnen we er aan doen en wat doet Justitia et Pax eigenlijk?

Wat doet Justitia et Pax en wat kunt u doen?

Justitia et Pax heeft in januari 2012 het rapport *Effect door respect* gepubliceerd over de mogelijke alternatieven voor vreemdelingenbewaring. Aan de hand daarvan gaan we het gesprek aan met minister Leers en Tweede Kamerleden om hen te bewegen tot verbetering van het beleid. Het is van groot belang dat steeds meer mensen zich bewust zijn van wat er gebeurt met de mensen zonder verblijfsvergunning. U kunt hieraan zelf bijdragen door bijeenkomsten over dit thema te organiseren in uw eigen kerk of vereniging. Wanneer voldoende mensen hun zorgen over het huidige beleid kenbaar maken, stimuleert dat de politiek om verbeteringen door te voeren. De vertoning van de film *Illégal* is een uitstekend startpunt voor een discussie of debat over dit thema. Justitia et Pax kan u helpen een soortgelijk programma als op 10 december te organiseren.

info@justitiaetpax.nl
www.justitiaetpax.nl

Sociale Alliantie verweert zich en vernieuwt

Ger Ramaekers is medewerker van Stichting Clip

'Verweer en vernieuwing' is het motto waar- onder afgelopen najaar de inhoud van de vijf Alliantiedagen werd vormgegeven. Verweer tegen de ongerijmdheden van het landelijke beleid en vernieuwing in een nieuwe aanpak van de anti-armoedestrijd dicht bij huis.

De Sociale Alliantie is een netwerk met een open en flexibele structuur van meer dan zestig landelijke en provinciale organisaties. Deze organisaties bundelen hun krachten om meer samenhang te krijgen in de strijd tegen armoede en sociale uitsluiting. De jaarlijkse Alliantiedagen zijn bedoeld voor de achterban van deelnemende organisaties. De inbreng wordt verwerkt in werkmateriaal en gebruikt voor het jaarlijkse overleg met de coördinerende bewindspersoon voor sociale zaken en armoedebeleid.

In het ochtendgedeelte van de Alliantiedagen werd duidelijk dat er zeer ingrijpende veranderingen op stapel staan. Dat kwam bij sommige mensen, ondanks hun bekendheid en betrokkenheid met de problematiek, hard aan. De reacties en discussies zorgden vijf keer voor een verschillende toonzetting, van kritisch en actief tot meer gelaten of afwijzend. Vanuit regio Zuid en Noord werd een brief verstuurd waarin de leden van de Eerste Kamer werden aangesproken op de voorgenomen aanscherpingen in de Wet Werk en Bijstand. In regio Oost werd gevraagd om een brief met vijf lokale actiepunten. De agenda commissie verstuurde in november een kaderbrief gericht op de lokale inspraak bij de invoering van de herziening Wet Werk en Bijstand.

Jaarplan Sociale Alliantie

Het jaarplan 2012 legt de nadruk op drie inhoudelijke kernen: a. de Wet werken naar vermogen (Wwnv) die in voorbereiding is; b. drie overgangen van landelijke naar lokale

Marijke Hempenius (CG Raad) en Wilma Kuiper (Stichting Clip) leiden het debat over de Wet Wwnv in Zutphen
[Foto: Peter de Bie]

uitvoering in de AWBZ-WMO, Jeugdzorg en Wwnv; beeldvorming jegens uitkeringsgerechtigden.

Wet werken naar vermogen

In 2012 zal er op verschillende manieren aandacht worden besteed aan de Wet Werken naar vermogen (Wvn). Er wordt kritisch commentaar op de wettekst geleverd. Bij de Tweede en Eerste Kamer wordt gelobbyd om de wet van tafel te krijgen of op zijn minst flink aan te passen. In samenwerking met lokale groepen en provinciale steunpunten zullen de effecten van de wet worden gemonitord. Ook worden landelijk en lokaal acties georganiseerd om voldoende passende werkplekken te krijgen (acties *Werk geven naar vermogen*).

De drie transities AWBZ-WMO, Jeugdzorg en Wwnv

Burgerlijke gemeenten pakken deze drie transities in samenhang met elkaar aan en ontwikkelen een visie daarop. De Sociale Alliantie zal deze visies kritisch bezien en proberen er elementen aan toe te voegen die in het belang zijn van de positie van mensen met de laagste inkomens. Staatssecretaris de Krom zei daar-

over: "De overheden kunnen dat niet in hun eentje bewerkstelligen. Er is nauwe samenwerking nodig met maatschappelijke partners. Ook cliënten en hun vertegenwoordigers - met name cliëntenraden - spelen daarin een grote rol." Vanuit de regio overleggen in het voorjaar werd gevraagd om niet zozeer de techniek van de transitie te volgen als wel te kijken naar de effecten voor mensen. Bovendien werd aandacht gevraagd voor de gevolgen voor cliëntenparticipatie. Ook werd gewezen op de al doorgevoerde bezuinigingen in de Wwb: het accent moet niet uitsluitend liggen op de Wet Wnv, die pas in 2013 wordt ingevoerd. Voorgesteld is om met filmpjes situaties te schetsen die voortvloeien uit de bezuinigingen en de plannen met Wwb, Wajong en Wsw.

Beeldvorming

Het blijft nodig om de werkelijkheid van arme mensen (liefst door henzelf verteld) naar voren te brengen, om valse beelden en propaganda van het kabinet en andere economische beleidsmakers te pareren. Het Kabinet beweert dat armoede niet bestaat. In het overleg met de staatssecretaris van 13 januari 2012 werd gevraagd wat hij, naast het voortdurend benadrukken dat mensen zoveel mogelijk uit een uitkering naar (betaald) werk moeten, zelf doet aan het scheppen van werk. Zijn reactie: "niets, en dat is ook niet onze ambitie, dat moet de markt doen". Ook is de staatssecretaris van mening dat zijn ministerie niet bijdraagt aan negatieve beeldvorming rond (mensen in) armoede. Misschien dat het bij elkaar brengen van mensen iets in de beeldvorming kan veranderen? Zo is de staatssecretaris een keer komen koken in een VanHarteResto en heeft premier Rutte toegezegd een keer te zullen komen.

Organisatorische vernieuwing

De Sociale Alliantie voerde enkele keren per jaar een overleg in de regio's. De Arme Kant van Nederland/EVA had drie keer per jaar een regioberaad, waar mensen uit de verschillende regio's van het land elkaar ontmoeten. Omdat deelname aan de overleggen en

aan het regioberaad nogal wisselend was en elkaar deels overlapt, hebben de organisaties hun krachten gebundeld. Aan het begin van het jaar, in januari en juni, is er overleg in de regio's (Noord, Oost, West en Zuid) onder wisselend voorzitterschap vanuit beide organisaties. Deze regio overleggen zijn in januari 2012 in de nieuwe samenstelling bij elkaar geweest. Er werd aandacht gevraagd voor ontwikkelingen en knelpunten gesignaleerd, zoals:

- tegengaan van negatieve beeldvorming;
- groeiende tweedeling en tegenstellingen in de samenleving;
- verdringing van betaald werk door vrijwilligerswerk. Er is een duidelijke link met de discussie over de tegenprestatie die aan WWB-clients kan worden gevraagd;
- een gezamenlijk strategie ontwikkelen. Dat we ons nu voor allerlei zaken op de gemeente moeten richten werkt enorm fragmenterend. Wat kun je toch landelijk doen, als je bij de staatssecretaris niet verder komt? Politieke lobby is een belangrijke functie. Leden van de Tweede Kamer en ook gemeenteraadsleden weten vaak van toeten noch blazen. Adoptie van politici, brieven schrijven, of andere vormen van lobby zou vooral op lokaal niveau (en eventueel op provinciaal niveau bij de verenigingen van gemeenten) moeten geschieden.

Ook werden er voorstellen gedaan om:

- zoveel mogelijk samenwerking van zoveel mogelijk organisaties te bevorderen;
- kennis te bundelen en ter beschikking te stellen; uitwisseling (bijvoorbeeld via nieuwsbrieven) over wat iedereen doet;
- bij belangenbehartiging op lokaal niveau te ondersteunen;
- in veel grotere mate sociale media in te zetten;
- bij de Sociale Alliantie een digitaal Loket te openen voor ideeën;
- gezamenlijk materiaal te ontwikkelen waarin ontwikkelingen rond veranderingen in wet- en regelgeving en de gevolgen daarvan goed samengevat worden;
- bijscholing voor leden van cliëntenraden e.d. te organiseren.

SchuldHulpMaatje gaat verder in 2012

Hub Crijns is directeur van landelijk bureau DISK

Eind 2011 eindigde de subsidie van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid voor het starten van vrijwilligersprojecten rondom schuldhulpverlening. Er is sprake van een ongekend succes binnen de kerken. Er zijn 42 projecten SchuldHulpMaatje gestart, 1.200 maatjes getraind, waarvan 850 gecertificeerd, en de eerste onderzoeksresultaten geven een positief beeld.

Natuurlijk is er in het laatste kwartaal van het project hard gewerkt. Er zijn vele trainingen van drie dagen gehouden, dagen voor coördinatoren en lokale leiders georganiseerd, maatjesdagen opgezet, en vele plaatsen zijn bezocht om de contacten en afspraken met kerken en burgerlijke gemeenten te regelen. De Stuurgroep is in de laatste maand van het werkjaar ook heel actief geweest in het uitschrijven van de inhoudelijke slotrapportage en het opstellen van de financiële projectverantwoording. Met inzet van heel veel mensen is voor de Kerst een volle doos met eindrapportages, projectverantwoording en alle bijlagen met werkmateriaal, films, cursusböeken, brochures, onderzoeken, films en folders overhandigd. De kerstborrel op het landelijk bureau van SchuldHulpMaatje was dik verdiend.

Eén euro geïnvesteerd in SchuldHulpMaatje Delft levert drie euro op!

Op 21 december nam mevrouw Ortega-Martijn, lid van de Vaste Kamercommissie Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) het rapport *Maatschappelijk rendement van vrijwilligersprojecten in de schuldhulpverlening* in ontvangst. De conclusie uit het rapport luidt dat de inzet van vrijwilligers bij schuldhulpverlening zichzelf dubbel en dwars terugbetaalt.

Het rapport is gemaakt door Social Force en Regioplan in opdracht van acht organisaties die met de zogenaamde 'Ortega-gelden' projecten hebben uitgevoerd op het gebied van de inzet van vrijwilligers bij schuldhulpverlening. De acht organisaties zijn: SchuldHulpMaatje, ANBO, Humanitas, Ihsan, Leger des Heils, Het Nederlandse Rode kruis, Stichting Christelijke Schuldhulppreventie en Vluchtelingenwerk Nederland. Uit het rapport blijkt dat de inzet van de vrijwilligers bij schuldhulpverlening veel oplevert. Het grote maatschappelijk rendement is niet alleen een besparing in geld. Eén euro besteed aan het SchuldHulpMaatje Delft project levert bijna drie euro op, € 2,91 om precies te zijn. Hiermee is het rendement van SchuldHulpMaatje het hoogst van de onderzochte projecten, te weten Leger des Heils in Emmen (1,57 euro) en thuisadministratie Humanitas in Nijmegen (1,30 euro). Dit te besparen bedrag ligt overigens waarschijnlijk nog een stuk hoger omdat nog niet alle opbrengstfactoren konden worden

Onderzoekster Marieke Blommesteijn presenteert het rapport aan Tweede Kamerlid Ortega-Martijn
[Foto: Dirk-Pieter Schalkwijk]

In deze bijdrage aandacht voor de Sociale Alliantie. Er wordt geput uit enkele activiteiten: de Alliantiedagen van het afgelopen najaar, de regio overleggen van januari 2012, en het gesprek met staatssecretaris de Krom op 12 januari 2012. Van dit gesprek is het pittige voorbereidingsdocument en verslag beschikbaar. Documenten waarnaar verwezen wordt en andere informatie is te vinden op: www.socialealliantie.nl

meeberekend. Daarnaast zorgt de extra aandacht en tijd die vrijwilligers aan een hulpvraag kunnen besteden, ervoor dat de kans op terugval van de betrokkenen vermindert. In het onderzoek is met name gekeken naar (financieel te waarderen) effecten als:

- preventie en nazorg, waarmee wordt voorkomen dat mensen opnieuw een verzoek voor schuldhulpverlening indienen;
- het verhogen van het rendement schuldhulpverlening, waarmee uitval wordt voorkomen gedurende het dure schuldhulptraject; en
- voorkoming van crisissituaties, waarmee extra kosten worden voorkomen als gevolg van huisuitzetting of afsluiting van energie of water.

Over het algemeen tonen gemeenten een toenemende interesse om samen te werken met vrijwilligersorganisaties en krijgen vrijwilligersprojecten zelfs steeds vaker een plek in gemeentelijke beleidsplannen. Veel gemeenten maken op deze manier ruimte voor betrokkenheid van vrijwillige inzet. Met deze onafhankelijke studie geven de vrijwilligersorganisaties aan, dat effectiever kan worden gewerkt, wanneer door de overheid blijvend wordt geïnvesteerd in goed opgeleide vrijwilligers en goed gecoördineerd vrijwilligerswerk.

Groenlo van start met uitvoering 'Lazarus'
SchuldHulpMaatje in Groenlo maakte op donderdag 9 februari een bijzondere officiële start. In cultureel centrum De Bron voerden (ex)daklozen het toneelstuk Lazarus van de Joseph Wresinski cultuur stichting op. Een sociaal bewogen stuk dat het publiek bewust wil maken van de positie van de armen en daklozen. De zaal met genodigden keek ademloos toe. Voor hun ogen zagen zij gebeuren hoe deze groep mensen vaak vermalen wordt in de bureaucratie met voorbijgaan aan hun menselijke waardigheid.

Lazarus stelt de vraag of je in onze maatschappij eigenlijk nog wel meetelt als je arm en berooid bent. Besta je nog als je geen vast adres meer hebt? Het was voor het publiek een onthutsende ontdekking dat wie dit treft

gewoon mensen zijn met diep-menselijke gevoelens en behoeften. Mensen ook die voor elkaar opkomen. Het publiek in de Achterhoek was rijkgeschakeerd: maatjes en hun hulpvragers, vertegenwoordigers van een aantal gemeenten, maatschappelijk werk, caritas, woningbouwvereniging, Vincentiusvereniging, diakenen en een vicaris uit de kerk. Het kan niet anders dan dat zij veel stof tot napraten hadden.

SchuldHulpMaatje gaat verder

Natuurlijk kan zo'n enorm gegroeide beweging binnen de kerken niet stoppen als een subsidiegever ermee ophoudt. Onder dank aan het Ministerie rolt de bal verder. De 42 plaatsen gaan actief aan het werk en de SchuldHulpMaatjes worden nu gekoppeld aan mensen, die hun nood kenbaar gemaakt hebben. Kerken weten dat via hun eigen netwerken, de voedselbank, eetrestaurant of inloophuis, andere hulpverleners of mensen die zich aanmelden via de site www.uitdeschulden.nl. Er zijn plaatsen die al hoog ontwikkeld zijn en met verve voortgaan. Andere plaatsen hebben nog intern opbouwwerk nodig, onderling gesprek, verdere uitbouw van de lokale organisatie. En er staan heel wat plaatsen in de startblokken, en daar variëren de mates van wanneer te beginnen in. Een eerste telling binnen de Stuurgroep SchuldHulpMaatje leverde een lijst van 20 plaatsen op, waar in 2012 mee gewerkt gaat worden. Ook is gedacht over de financiële basis. Dankzij subsidies van meerdere fondsen, waaronder het SKANfonds, Kerk in Actie en Cordaid Programma Nederland met name genoemd kunnen worden, kan het werk ook in 2012 met volle vaart doorgaan. Als de al gestarte plaatsen bijdragen aan hun eigen ontwikkeling, mee financieren in onderlinge solidariteit en als nieuwe plaatsen ook een eigen bijdrage regelen, wordt de financiële draaglast verdeeld en op de langere termijn ook duurzaam. Want het heeft er alle tekenen naar dat dit diaconale project thuishoort binnen het werk van de kerken.

Kerkvernieuwing... Een uitdaging

Hub Crijns is directeur van landelijk bureau DISK

Jan Hendriks is rond kerkopbouw bekend geworden met zijn model van de gemeente als herberg, waarin aantrekkelijkheid, vitaliteit en gastvrijheid kernwoorden zijn. Nu heeft elke geloofsgemeenschap wel een verlangen naar zo'n ideaal, maar hoe geef je dat in de praktijk vorm?

In *Kerkvernieuwing... Een uitdaging* gaat Jan Hendriks uitgebreid in op deze vraag. Drie zaken zijn nodig om aan vernieuwing en vitalisering invulling te geven: een weg, een visie en vertrouwen. In het boek werkt hij deze drie zaken uit en hij stelt dat kerken zich als het ware op een rotonde bevinden. De vraag is waar zij die verlaten en in welke richting. In de beantwoording spelen drie vragen een rol. Hoe staan we als plaatselijke kerk tegenover veranderen of vernieuwen en wat is onze spankracht? Hebben we zicht op de veranderingsfactoren? Welke rol spelen de gelovigen of leden van de gemeenschap? In antwoord op de eerste vraag komen twee soorten kerken in beeld: de op stabiliteit gerichte parochie en de veranderingswillige gemeenschap. Als factoren voor verandering worden genoemd: klimaat; doelen en taken; identiteit; leiding; structuur. De gelovigen worden meestal benaderd in de rol van adresant, terwijl zij eigenlijk liever participant in het kerkelijk proces zijn.

De weg

De geloofsgemeenschap is de parochie of gemeente. De drie woorden zijn onderling inwisselbaar en het is dus een oecumenisch boek. In het hoofdstuk over de weg komt de vraag aan de orde of er begaanbare wegen zijn richting verandering. Wat de weg betreft, pleit Hendriks opnieuw voor de gezamenlijke trektocht in plaats van een door de leiding ge-

organiseerde reis.

Dit betekent, dat bijvoorbeeld een bestuur het beleid niet vóór de leden uitstippelt, maar samen mét hen. Hendriks is voorstander van de weg van het gezamenlijk waarderend opbouwen (*Appreciative Inquiry*). Die richt de aandacht niet op het problematische maar op het positieve, op wat mensen nu juist waarderen, appreciëren (vandaar de naam).

De visie

In de visie, het tweede onderdeel van de inspirerende droom, gaat het om een korte en krachtige verwoording van de beide identiteitsvragen: Wie zijn we? (Tot wie behoren we?) En wat is onze roeping? De visie is open naar de samenleving, respecteert mensen en weerkaast het hart van de kerk, het geloof in en de omgang met God. De kern vindt Hendriks verwoordt in de woorden *mystiek*, *diaconia* en *koinonia*.

Vertrouwen

Dit hoofdstuk gaat over de brandstof die de geloofsgemeenschap gebruikt. Wie en wat wekt ons verlangen? Waarop baseren we ons vertrouwen? Uit de gevonden antwoorden komen twee typen geloofsgemeenschap naar voren: de overbezorgde, belerende en relatief gesloten parochie/kerk en de vertrouwensvolle, lerende en open gemeente/kerk. Vernieuwing is in de praktijk op meerdere manieren gevonden, hetgeen terug te vinden is in de presentie beweging, de evangelicale stroming en de gastvrije gemeente beweging. Alle drie leveren bruikbare elementen op. Jan Hendriks heeft met deze uitgave een boekje geschreven dat tot kerkvernieuwing uitdaagt.

Het rendementsonderzoek is te vinden op de site www.schuldhulpmaatje.nl. Ga ook eens naar www.youtube.com en tik SchuldHulpMaatje in het zoekvenster in. Wie schulden met zich meestorst en er nog niet over wil praten, kan digitaal onderzoeken hoe erg de situatie is en of hulp nodig is: www.uitdeschulden.nl. Uit het nog te verschijnen evaluatieve onderzoek door Verwey Jonker Instituut in opdracht van het Ministerie SZW is een *Handreiking Vrijwillig, effectief en efficiënt* opgesteld, die te vinden is op www.effectieverschuldhulp.nl.

Jan Hendriks, *Kerkvernieuwing... Een uitdaging*. Op weg gaan met visie en vertrouwen, Uitgeverij Abdi van Berne, Heeswijk, 2001-2, ISBN 978.90.8972.020-7, 112 pag. € 13,50

Voor jou tien anderen

Jolanda Hennekam recenseert publicaties voor de Arme Krant van Nederland

In ons land werken inmiddels 2,5 miljoen mensen, dat wil zeggen één op de drie werkende mensen, als flexwerker. Het gaat om oproep-, uitzend- en invalkrachten, werknemers met een tijdelijk contract en zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers).

Het zijn de laaggeschoolden in sectoren als de schoonmaakbranche, de catering, de supermarkten, de vleesverwerkende industrie, de land- en tuinbouw, de thuiszorg, de postbezorging of het transportbedrijf. Hun salaris is vaak niet genoeg om van rond te kunnen komen, want flexwerkers verdienen zo'n 5 procent minder dan vaste werknemers, mensen met een tijdelijk contract 2 tot 7 procent minder en uitzendkrachten zelfs 13 tot 27 procent minder. Eén op de acht zelfstandigen heeft een inkomen onder de armoedegrens.

Gevangen in een vicieuze cirkel

Als je eenmaal in de flexibele arbeidsmarkt bent opgenomen, kom je er moeilijk weer uit. Van de mensen met een tijdelijk contract heeft slechts een derde na twee jaar een vast dienstverband bemachtigd. Van de uitzendkrachten nog niet één op de vijf. Flexwerk is vooral voor laaggeschoolden een permanente verblijfsruimte waar een kille lucht van onzekerheid hangt. Deze 'draaideur-armen' zitten gevangen in een vicieuze cirkel van slechte baantjes aan de onderkant van de arbeidsmarkt, een laag inkomen, voortdurende onzekerheid over het bestaan, weinig waardering en weinig zelfrespect. Van klimmen op de carrièreladder

is voor de meeste laaggeschoolde werknemers geen sprake. Het gaat vaak om 'fuikebanen' zonder perspectief op hogere functies. Dat komt ook doordat veel bedrijven allerlei activiteiten hebben afgestoten die niet onder hun kernactiviteiten vallen, bijvoorbeeld de schoonmaak, de bewaking, het transport of de catering. In bedrijven die zich alleen maar bezig houden met schoonmaken of cateren kun je nauwelijks doorgroeien naar een vaste en hogere functie.

Politieke onderklasse

Hoe kan in Nederland zo'n grote groep 'werkende armen' ontstaan zijn? Dat heeft te maken met de komst van het neoliberale marktdenken, deregulering, privatisering, globalisering en open Europese grenzen, in combinatie met een toevloed van arbeidsmigranten uit Oost-Europa en het snoeien in het sociale stelsel. In de jaren zestig was 58 procent van de Nederlandse beroepsbevolking laagopgeleid, maar toen was een lage opleiding geen beletsel voor een volwaardige positie in de samenleving. Een fabrieksarbeider, postbode of stratenmaker was ook actief in de vakbond, een politieke partij of kerkgenootschap. Nu is nog geen kwart laagopgeleid. Maar de nieuwe werkende armen zijn zowel economisch als politiek buitenspel gezet. Laagopgeleiden zijn uit de formele en informele politieke en bestuurlijke arena's verdronken. Ze komen nauwelijks voor in de Tweede Kamer, op de ledenlijst van politieke partijen, op inspraakavonden, in overlegorganen en adviesraden. Ze zijn een politieke onderklasse geworden die er nauwelijks meer toe doet.

Will Tinnemans, *Voor jou tien anderen, Uitbuiting aan de onderkant van de arbeidsmarkt*, ISBN 9.789.046.810354, Nieuw Amsterdam, 96 p., prijs € 9,95.

“Deze plek is heil'ge grond”

Henk Meeuws is diaconaal onderzoeker

Aan het woord is niet Prof. Dr. Erik Borgman in zijn inaugurele rede als hoogleraar theologie in Tilburg, maar Eric, gast / deelnemer van inloopcentrum 't Hemeltje van Diaconaal Centrum Eindhoven, dat door hem heilige grond genoemd wordt die niet bezoedeld mag worden. In een betoog vol emoties verklaart hij: “Jullie zijn er altijd voor mij, wat ik ook gedaan heb. Je helpt als het leven donker is en dat is heilig. Dat moeten wij eerbiedigen en hier mogen wij geen ruzie maken”.

Nadenken over buurtpastoraat

Eric's getuigenis, tegelijk een soort belijdenis van geloof, hoop en liefde, is te vinden in een van de praktijkverhalen die opgenomen zijn in de publicatie “Zo wordt het spel gespeeld”. *Over empowerment en gemeenschap – een praktijkonderzoek*. Uitgaande van deze praktijkverhalen doen in dit boek zes beroepskrachten, werkzaam in diverse vormen van Urban Mission in ons land, goedgefundeerd en welbereid verslag van de inzet en uitkomst van hun gezamenlijke reflectie op de eigen praktijk. De titel werd geleverd door Hans, de voorzitter van de zelforganisatie van dak- en thuislozen KDET, die op de studiedag over de onderzoeksresultaten vrijmoedig zijn persoonlijke visie uitlegde en commentaar leverde: “Zo wordt het spel gespeeld”.

Hoe wordt het spel dan gespeeld?

Hoe wordt het spel gespeeld, van wat voor leiderschap getuigen de werkers, wat is daarvoor

nodig? In het antwoord op deze vragen wordt de lezer in negen hoofdstukken ingevoerd, op methodisch heldere wijze. De gevolgde weg wordt telkens geïllustreerd aan de hand van een schema van concentrische cirkels dat gaandeweg wordt ingevuld: van buiten naar binnen (hfs. 1-4), naar de kern (hfs. 5), en vervolgens weer naar buiten (hfs. 6-9). Op de weg naar binnen wordt aandacht besteed aan (hfs. 1) de maatschappelijk context, de leefwereld van uitsluiting en achterstelling, de betekenis van een veilige plek. In (hfs. 2) komt de drempel in beeld, die geslecht moet

worden voordat / opdat mensen de plek kunnen betreden, hun plek kunnen innemen. Vragen als: word ik gezien, is de werker betrouwbaar, komt die op voor mijn zaak, komt de werker door de schok heen die de deelnemer ook bij hem kan oproepen? In hfs. 3 lezen we over het belang van de goede sfeer: ruimte voor ieder en ieders eigenheid, mededeelzaamheid, medemenselijkheid, gedeelde verantwoordelijkheid, mede-eigenaarschap. Zo wordt

een ruimte of gelegenheid een veilige plek, heilige grond. In hfs. 4 staan we stil bij de bestending en verdieping van de sfeer in rituelen waarin ruimte is voor wat ieder in het eigen wezen raakt en de levenskracht gesterkt wordt. Hoofdstuk 5 is het scharnier van het boek. Hier wordt de kern geraakt, d.w.z. de ervaring van 'het lege moment': schokkende of verrassende momenten van 'niet weten', uit het lood geslagen worden, sprakeloosheid, kwetsbaar-

heid, onvermogen. Alle momenten die 'broner-varingen' bemiddelen.

Hierna gaat de weg weer naar buiten en wordt in hfs. 6 ingegaan op empowerment: subject worden, eigenaarschap, procesmatig karakter daarvan, en randvoorwaarden binnen de groepsdynamiek. In hfs. 7 komt gemeenschapsvorming in meerdere zin, met meer dimensies aan bod: het leven delen, vormen van geloofsgemeenschap, missionaire- en kwaliteitsimpuls in de lokale en bredere samenleving. Hoofdstuk 8 vertelt over het benodigde en betoonde leiderschap: dienend, vrijmoedig, zinnontvangend, spiritueel, gelovig. In hfs 9 lezen we over gemeenschap en structuur: het benodigde organisatorisch arrangement voor het tot stand komen of/en bestendigen van plekken van gemeenschap. Slothoofdstuk 10 bericht over het 'groepslaboratorium' en over de studiedag in het voorjaar van 2011. De ervaringen van de werkers en hun reflecties daarop bleken gedeeld te worden door collega's uit zowel het buurt- en straat-pastoraat als het uit het welzijnswerk. Hun werk biedt inderdaad een kwaliteitsimpuls op het denken en doen van lokale bestuurders en medewerkers van welzijnsinstellingen (p. 117).

Belangrijk praktijkonderzoek

De auteurs hebben belangrijk, noodzakelijk en vruchtbaar werk verricht in hun praktijkonderzoek en reflectie. Het is zéér te hopen dat kerkelijke beleidsmakers zich er goed door laten aanspreken en inspireren. Urban Mission is immers door de kerk zelf in het leven geroepen om contact te zoeken met en present te zijn in het leven van mensen in uitsluiting en achterstelling, mensen met wie de kerk in haar 'normale' leven geen relatie meer had. Als nu de werkers van Urban Mission dat contact weten te krijgen, present weten te zijn op zo'n manier dat bij en met die mensen empowerment en gemeenschap - ook geloofsgemeenschap - groeien, dan stel je je als kerk toch met grote graagte open voor de missionaire en kwaliteitsimpuls die daarvan uitgaat? Echt leiderschap is toch gericht op het vinden van zin en bestemming, herkent en erkent heilige grond als die wordt ontwaard in 'een moment van leegte'?

Er staat veel in deze publicatie dat haar waar en goed maakt. In het bijzonder geldt dat mijns inziens voor de notie 'het lege moment', waaromheen in feite de reflecties scharnieren. Wat erover gezegd wordt klinkt door in een van de songs van Leonard Cohen: "Their is a crack of light in everything". Ze doet ook denken aan wat Otto Scharmer, een van de huidige managementgoeroe's, in zijn beroemde boek *Theory U* zegt: als je de weg wilt ontdekken om op een scheppende manier te leven en te werken, daal dan af naar "the crack of nothing" in de/jouw werkelijkheid, de breuk van het niets, het moment van leegte en stilte - daar doet zich de bron voor. En de grote meesters van het geestelijk leven getuigen hetzelfde: zoek in het duister het licht, in het niet-weten het zien, in het niets het al, in de dood het leven.

Betekenisvolle beelden

Er is veel in deze publicatie dat haar 'mooi' maakt, niet het minst de kleurrijke illustraties. Ze zijn van de hand van Rosemarijn, bezoeker/gast/deelnemer én vrijwilliger/medewerker van het Meester Geertshuis in Deventer. Mij trof met name haar verbeelding van hoofdstuk 8 over leiderschap. Van weerszijde vinden twee handen elkaar boven een tafel met een bord eten; op de tafel een opengeslagen boek, aan de muur een soort tweeluik; zowel in het boek als op het tweeluik staat één woord: 'God', terwijl dit in de tekst zelf niet voor komt. Dit contrast maakt mij nieuwsgierig naar haar commentaar bij de inhoud van het boek (vgl. p.140). Betoont zij zich daarin voor de werkers 'goede boodschapper' (p.121) ook wat betreft de behoedzaamheid dan wel vrijmoedigheid waarmee Gods genade door de werkers geloofd en geprezen mag worden?

Titus Schlatmann, Rob van Waarde (red), e.a., *'Zo wordt het spel gespeeld' Over empowerment en gemeenschap - een praktijkonderzoek*, Van der Ros Communicatie (v/h Van der Ros Verlag), Ootmarsum, ISBN/EAN: 978-90-812849-6-7, 144 pag. Prijs € 20,-. Bestellen via de plaatselijke boekhandel, of bij de uitgever: www.vanderros-communicatie.nl, email: peter@vanderros.eu, telefoon 06-48555076.

Agenda & weetjes

Elk jaar overlegt de Sociale Alliantie met de Staatsecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Nu is dat Paul de Krom. Het overleg van 12 januari is voorbereid met een Voorstellenbrief *Dialog uit het diametrale. Een open gesprek over ambities en twijfels*. Het verslag van dit overleg is ook te vinden op www.armekant-eva.nl, www.socialealliantie.nl of www.stichtingclip.nl.

Landelijk bureau DISK verzorgt elk jaar werkmateriaal voor viering en gesprek voor de Zondag van de arbeid (29 april 2012), biddag (14 maart 2012) en dankdag voor gewas en arbeid (7 november 2012). Het boekje is verschenen als eerste nummer van *Ondersteboven* en het thema is 'Wordt de pijn van de crisis duurzaam verdeeld?'

De Vastenbrief 2012 van de Bisschoppenconferentie heet *Barmhartigheid doen. Het belang van de dienst van de liefde*. Een diaconale voltrefter, deze brief, waarin geput wordt uit de Pauselijke encyclieken, de sociale leer van de Kerk en de recente diaconale studies. Naast een lange versie is er ook een korte Voorleesversie. Kijk ook op www.disk-arbeidspastoraat.nl.

Waarom veebeLOVEnd diaconie? Diaconie geeft veel LOVE; is veelbelovend en hoopvol voor iedereen wie diaconie nodig heeft; en is veel belovend voor iedere kerk die wil betrouwbaar wil zijn overtuigend wil overkomen. De diaconale weblog van het bisdom Groningen-Leeuwarden: www.veelbelovenddiaconie.weblog.nl/?repeat=w3tc.

Op 17 maart wordt in Leeuwarden de derde Sint Maartenconferentie gehouden: Caritas 2.0 Dit is de diaconale impulsdag voor alle parochianen in de drie noordelijke provincies en de Noordoostpolder. De centrale vraag is: Hoe kan caritas bindmiddel zijn voor samenleving en kerk? Er is een apart jongerenprogramma. Zie www.sintmaartenconferentie.nl

Tijdens de DISK Voorjaarsconferentie op 19 maart in de Bergkerk in Amersfoort wordt het boek *Diaconie in beweging* besproken. Zaal open vanaf 13.30 uur. Sprekers zijn Jozef Wissink, Ellen Hogema en Albert Slaats. Kijk voor uitnodiging, programma en aanmelden op www.disk-arbeidspastoraat.nl

De website <http://www.mtwentyfive.nl/> live is geopend. Op deze website staat informatie over de M25-jongereengroepen die zich op vele plaatsen in diverse bisdommen inzetten voor mensen in de knel, zoals daklozen, verslaafden, vluchtelingen, verstandelijk gehandicapten, zorgbehoevende ouderen en ex-gevangenen. De nieuwe website is een gezamenlijk initiatief van het Aartsbisdom Utrecht en het bisdom Rotterdam. Via M25 (spreek uit als 'M Twenty Five') zetten jongeren zich in voor hun medemensen door hand- en spandiensten te verlenen. De naam verwijst naar het 25ste hoofdstuk van het Evangelie volgens Matteüs, waarin Jezus iedereen oproept zich in te zetten voor mensen die het moeilijk hebben. Deze inzet is bekend als 'de zeven werken van barmhartigheid'.

Cordaid Programma Nederland

Cordaid Programma Nederland helpt op diverse manieren om diaconaal werk in parochies en in Nederland mogelijk te maken. Zo is de vernieuwing van *Diakonie & Parochie* door Cordaid Programma Nederland ondersteund.

Project indienen

Maakt u zich met uw stichting of vereniging sterk voor de meest kwetsbaren in Nederland? En kunt u daar wel wat extra steun bij gebruiken? Organiseert u als serviceclub een goed doel? En wil u uw opbrengst verdubbelen? Dien dan een aanvraag in bij Projecten Nederland. Met dit fonds steunt Cordaid diaconale projecten, met een nadruk op vrouwen en armoede. Als u meer wilt weten hoe Cordaid u kan ondersteunen, bezoek dan de site www.cordaid.nl. Kijk in de menubalk op Steun voor uw project.

Cordaid Programma Nederland

Postbus 16440

2500 BK Den Haag

T: 070 31 36 255

E: info@cordaid.nl

Cordaid Bond Zonder Naam

Hilversum telt ruim 200 dak-en thuislozen. Stichting PakAan Gooi en Vechtstreek geeft hen de kans om een nieuwe toekomst op te bouwen. De dak- en thuislozen kunnen aan de slag als stratenveger, houtbewerker of fietsenmaker en zo weer wennen aan een geregeld bestaan. Sinds september 2010 heeft PakAan ook een eigen fietsenwinkel, 'De Weesfiets' in Hilversum. Met geld van Cordaid Bond Zonder Naam heeft De Weesfiets dit jaar materialen voor het opknappen van de fietsen kunnen aanschaffen. Zo kan de winst worden gebruikt om te investeren in de medewerkers. Op termijn moet De Weesfiets zichzelf kunnen bedruipen.

Meer weten?

Klik dan op www.cordaidbondzondernaam.nl.

Cordaid Bond Zonder Naam

Postbus 16437

2500 BK Den Haag

T: 070-3136220

E: info@cordaidbondzondernaam.nl

Donateurs

De Diaconale Alliantie zoekt voor de site www.rkdiaconie.nl donateurs. Het opzetten en bijhouden van deze digitale ontmoetingsplek kost geld. We zijn geholpen met elke bijdrage, klein of groot. Uw financiële gift maakt de instandhouding van deze diaconale website mogelijk.

Landelijk Katholiek Diaconaal Beraad (LKDB), Kamer van Koophandel 41183443, Bankrekening nummer 171432, ten name van beheersstichting LKDB, onder vermelding van "Gift Diaconale Alliantie".

Abonneer u op *Diakonie & Parochie*

De kosten voor de jaargang 2012 bedragen € 20,00, inclusief portokosten. Na opgave ontvangt u de resterende nummers van de jaargang thuisgestuurd. De kosten voor de jaargang 2013 zullen hetzelfde zijn, inclusief portokosten. Voor dat bedrag heeft u een praktisch diaconaal vaktijdschrift, waardoor u op de hoogte blijft van de ontwikkelingen op het katholieke diaconale terrein.

Mail uw volledige adresgegevens naar administratie@rkdiaconie.nl

Diakonie & Parochie

Wat is dit voor een tijdschrift?

Onder *Diakonie* verstaan we:

“Het handelen vanuit en door kerken en andere door het evangelie geïnspireerde groepen en bewegingen dat gericht is op het voorkómen, opheffen, verminderen dan wel mee uithouden van lijden en maatschappelijke nood van individuen en van groepen mensen en op het scheppen van rechtvaardige verhoudingen in kerk en samenleving.” (Crijns H., e.a., *Barmhartigheid en gerechtigheid*, 2004, pag. 392).

Diakonie & Parochie is een tijdschrift dat speciaal naar parochies en Parochiële Caritas Instellingen kijkt. Het wil de lezers helpen parochies te doen uitgroeien tot meer diaconale gemeenschappen.

Diakonie & Parochie is een uitgave van het Landelijk Katholiek Diaconaal Beraad, een werkgroep van de diaconale dienstverleners uit de bisdommen en enkele landelijke katholieke diaconale organisaties. Het Landelijk Katholiek Diaconaal Beraad vormt ook de redactieraad. Het tijdschrift verschijnt vier keer per jaar.

Abonnementsprijs € 20,00 in 2012, losse nummers: € 5,00 excl. porto.

Voor abonnementen en bestellingen:

LKDB, Luijbenstraat 17, 5211 BR 's-Hertogenbosch.

E-mail met opgave van alle adresgegevens: administratie@rkdiaconie.nl

Abonnementen worden automatisch verlengd, tenzij schriftelijk wordt opgezegd voor 1 november.

Het tijdschrift werkt nauw samen met de site van de Diaconale Alliantie www.rkdiaconie.nl

Kijk voor meer diaconale voorbeelden en meer diaconale spiritualiteit op deze site. Doe er zelf aan mee.

Vraag een inlogcode aan. Bezoek www.rkdiaconie.nl

Colofon

Aan dit nummer van *Diakonie & Parochie* werkten mee: Erik Borgman, Connie van den Broek, Hub Crijns, Marianne van Dockum, Jolanda Hennekam, Ellen Hogema, Jacob de Jonge, Roel Kuiper, Henk Meeuws, Herman Noordegraaf, Ger Ramaekers, Vincent Schoenmakers, Dick Schoon, en Hub Vossen.

Eindredactie: Hub Crijns.

Foto omslag: Hub Crijns.

Redactie en uitgever: LKDB, 's-Hertogenbosch.

Opmaak: VanEckDesign, Boskoop.

Druk: Drukkerij Accuraat Breda.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen uit dit tijdschrift wordt op prijs gesteld, mits de bron wordt vermeld. Uitgezonderd zijn foto's, gedichten en cartoons.

ISSN 0922-9647

Meditatief

Hij wil ons als zijn bondgenoten

Zien is aandacht
voor alles wat we meemaken.

Het is dieper ingaan
op wat er in deze wereld gebeurt.

Zien is je bewust worden
van de noden van de mensen.

Het is ook zien dat onze maatschappij
armoede voortbrengt en in stand houdt.

Bewustwording is met velen
hardop meedenken
om de echte oorzaken van onrecht en miserie
in de wereld te ontmaskeren.

*Uit: Medemens-2, Kerk in Actie
Utrecht 2011, pag. 33*